

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**SERBEST DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ CARİ DENGE ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

**Hazırlayan
Esra OĞUZ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞIRNAK, 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu tezdeki bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelere uygun bir biçimde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve etik ilkelerinin gerektirdiği gibi çalışmada yararlandığım tüm kaynaklara hem metin içerisinde atıfta bulunduğumu hem de kaynakçada usulüne uygun bir şekilde yer verdiğimi belirtmek isterim.

Tezi Hazırlayan

Esra OĞUZ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Serbest Dış Ticaret Politikalarının Cari Denge Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama” adlı bu Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan**Esra OĞUZ****Danışman****Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ****İktisat Anabilim Dalı Başkanı****Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ**

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ danışmanlığında Esra OĞUZ tarafından hazırlanan “Serbest Dış Ticaret Politikalarının Cari Denge Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

10/01./2020

JÜRİ

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Üye : Doç.Dr. Mete Cüneyt OKYAR

Üye : Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

İMZA**ONAY:**

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu günlere gelmemde bana her türlü maddi ve manevi desteği sağlayan, bu süreçte sabır ve metanet gösteren sevgili annem ve babam Esmâ ve Mehmet Ali OĞUZ'a; her daim yanımda duran kardeşlerim Zülküf, Yudum ve Ebru OĞUZ'a sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı tez danışmanım sayın Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ 'ne teşekkür ederim. Katkılarından dolayı Araştırma Görevlisi Can VERBERİ hocama teşekkür ederim. Yüksek lisans fikrini bana aşıl原因 ve aynı zamanda bu yolda yürümemi sağlayan, her alanda bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım bana yol gösteren ve her zaman yanımda olan değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Hasan OSMANOĞLU'na ve Öğretim Görevlisi Erkan UZUN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca bu süreçte hiçbir zaman beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarım Sedat YAKACI ve Celile ALTAY'a teşekkür ederim.

SERBEST DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ CARİ DENGE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Esra OĞUZ

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat

Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2020

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

ÖZET

Cari açık sorunu, son dönemlerde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorun haline gelmiştir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarın sağlanması için cari açığın kontrol altına alınması ve cari dengenin sağlanması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, 1980-2016 yılları arasında gerçekleşen ekonomik gelişmeler çerçevesinde serbest dış ticaret politikalarının cari denge üzerindeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada Türkiye’de 1980-2016 dönemi yıllık verileri kullanılarak ekonomik küreselleşme endeksi, gayrisafi yurtiçi hasıla ve döviz kurlarının cari denge üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlaştırılması için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki ilişki Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi yardımıyla incelenmiştir. Çalışma sonucunda, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu saptanmış ve ekonomik küreselleşme endeksi ile döviz kurunun cari dengenin tek yönlü nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cari denge, Ekonomik Küreselleşme Endeksi, Döviz Kuru, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla.

**FREE OUTSIDE INFLUENCE ON CURRENT BALANCE OF TRADE
POLICY: AN APPLICATION ON TURKEY**

Esra OĞUZ

**Şırnak University, Graduate Education Institute, Department of
Economics,**

Master Thesis, January 2020

Supervisor: Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

ABSTRACT

The current account deficit problem has become an important problem for both developed and developing countries. In particular, in developing countries such as Turkey, in order to ensure economic stability, the current account deficit should be controlled and the current balance should be maintained. The aim of this study is to investigate the effect of free foreign trade policies on current account balance in the context of economic developments between 1980-2016. During the study, the economic globalization index, the effect of gross domestic product and exchange rates on the current balance is analyzed by using annual data of 1980-2016 period. First of all, ADF and PP unit root tests were applied to stabilize the variables. Then, the relationship between the variables was examined with the help of Johansen Cointegration test and Granger Causality test. As a result of the study, it was determined that there is a cointegration relationship between the variables and it is determined that economic globalization index and exchange rate are the one-way cause of the current balance.

Keywords: Current balance, Economic Globalization Index, Exchange Rate, Gross Domestic Product.

İÇİNDEKİLER

SERBEST DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ CARİ DENGE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEM AÇIKLARI: TEORİK ÇERÇEVE ..	4
1. Ödemeler Dengesi ve Özellikleri.....	4
1.1. Ödemeler Bilançosu Ana Hesap Grupları	7
1.1.1. Cari İşlemler Hesabı ve Cari Açık Kavramı	7
1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı	11
1.1.3. Resmi Rezervler Hesabı.....	11
1.1.4. Net Hata ve Noksanlar	12
1.2. Cari İşlemler Hesabına Yönelik Teorik Yaklaşımlar	12
1.2.1. Esneklikler Yaklaşımı	12
1.2.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı	14
1.2.3. Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı	15

1.2.4.	Parasalıcı Yaklaşım.....	16
1.2.5.	Dönemlerarası Yaklaşımı.....	16
1.3.	Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri.....	17
1.3.1.	Dış Ticaret Hadleri.....	17
1.3.2.	Döviz Kurları	18
1.3.3.	Mali Politikalar	18
1.4.	Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Sürdürülebilirlik Göstergeleri	20
1.4.1.	Lawson Doktrini	21
1.4.2.	Dornbusch Sınırı	22
1.4.3.	Tasarruflar, Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme	22
1.4.4.	Ticari Dışa Açıklık ve Dış Ticaret	23
1.4.5.	Finansal Sistemin Yapısı ve Önemi	24
1.4.6.	Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler	24
1.4.7.	Sermaye Hareketlerinin Yapısı	25
İKİNCİ BÖLÜM.....		26
DÜNYA EKONOMİLERİNDE VE TÜRKİYE'DE SERBEST DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ		26
2.	Cari işlemler Açığı Sorunu ve Etkileri	26
2.1.	Dünya'da Cari İşlemler Açığının Gelişimi.....	26
2.1.1.	Bretton Woods Sistemi ve Çöküşü	26
2.1.2.	Petrol Krizi ve Borç Sorunu.....	28
2.1.3.	2008 Küresel Krizi (Subprime Mortgage)	30
2.2.	Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorunun Tarihsel Gelişimi	31
2.2.1.	1980-1990 Dönemi Gelişmeleri.....	31
2.2.2.	1990-2000 Dönemi Gelişmeleri.....	34
2.2.3.	2000 ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	37
2.3.	Cari Açığın Nedenleri ve Ekonomik Etkileri	40

2.3.1.	Enerjide Dışa Bağımlılık/Enerji İthalatı.....	40
2.3.2.	Dış Ticaret Açığı.....	42
2.3.3.	Tasarrufların Yetersizliği (İç Tasarruf Açığı).....	44
2.3.4.	Dış Borç Stoku.....	44
2.3.5.	Genişletici Para ve Maliye Politikaları.....	46
2.3.6.	Ekonomik Büyüme.....	46
2.3.7.	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımlarının Kar Transferleri 47	
2.4.	Cari İşlemler Açığı Sorununa Yönelik Çözüm Önerileri.....	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....		49
EKONOMETRİK MODEL VE UYGULAMASI.....		49
3.	Literatür.....	49
3.1.	Cari Açığa İlişkin Türkiye Ekonomisi İçin Yapılan Çalışmalar.....	49
3.2.	Cari Açığa İlişkin Farklı Ülke Grupları İçin Yapılan Çalışmalar.....	58
3.3.	EKONOMETRİK ANALİZ.....	63
3.3.1.	Çalışmanın Amacı.....	63
3.3.2.	Çalışmanın Önemi.....	63
3.3.3.	Çalışmanın Kapsamı, Veri Seti ve Yöntem.....	63
3.3.4.	Ekonometrik Modelin Tanımlanması.....	64
3.3.5.	Analiz Sonuçları.....	70
SONUÇ.....		75
KAYNAKÇA.....		77
ÖZGEÇMİŞ.....		85

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
CD	: Cari Denge
DK	: Döviz Kurları
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKE	: Ekonomik Küreselleşme Endeksi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
ETDBO	: Enerji Talebinin Dışa Bağımlılık Oranı
GB	: Gümrük Birliği
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MB	: Merkez Bankası
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
PP	: Philips Perron
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vector Auto Regression
VECM	: Vector Error Correction Model

TABLolar DİZİNİ

tablo 1: Örnek Bir Ülkenin Ödemeler Bilançosu (Dengesi)	6
Tablo 2: Dış Ödemeler Dengesi	9
Tablo 3: 1980-1989 Yılları Arasında Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)	33
Tablo 4: 1990-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)	36
Tablo 5: 2000-2013 Yılları Arasında Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri.....	39
Tablo 6: 1990-2016 Yılları Arasında Türkiye’de Enerji Talebinin Dışa Bağımlılık Oranı (ETDBO)	41
Tablo 7: Türkiye’de 1980-2018 Dönemi Dış Ticaret İstatistikleri	43
Tablo 8: Türkiye’de Brüt ve Net Dış Borç Stokları (Milyon \$) İle Brüt ve Net Dış Borçlarının Milli Hâsılaya Oranları (%).....	45
Tablo 9: Türkiye İçin Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti.....	55
Tablo 10: Farklı Ülke Grupları İçin Yapılan Literatür Çalışmalarının Özeti	61
Tablo 11: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynakları	64
Tablo 12: Değişkenlere Ait Sabitli ADF Birim Kök Test Sonuçları	70
Tablo 13: Değişkenlere Ait Sabitli ve Trendli ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	71
Tablo 14: Değişkenlere Ait PP Birim Kök Test Sonuçları	71
Tablo 15: Değişkenlere Ait Sabitli ve Trendli PP Birim Kök Test Sonuçları	71
Tablo 16: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	72
Tablo 17: Johansen Eşbütünleşme Test İstatistiği Sonuçları	73
Tablo 18: Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Testi.....	73
Tablo 19: Var Granger Nedensellik Test Sonuçları	74

GİRİŞ

Cari işlemler açığı, dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de önemli makroekonomik göstergelerinden biridir. Cari işlemler açığı özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere kronik bir sorun haline gelmektedir. Cari işlemler hesabı, bir ülke ekonomisinin ulusal gelir ile ulusal harcamalar arasındaki dengeyi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ulusal yatırımlar ile ulusal tasarruflar arasındaki farkı da göstermektedir. Bundan dolayı cari işlemler hesabındaki bir açık yurtiçinde yapılan yatırımların tasarrufları karşılayamadığını ve ulusal harcamaların ulusal geliri aştığını ifade etmektedir. Cari açık aynı zamanda krizlerin de temel nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.

Cari işlemler hesabı, yurtiçi tasarruf açığını, yani yatırım-tasarruf dengesini, diğer ülkelerle yapılan döviz işlemleri dengesini, gelir-gider dengesini meydana getirmektedir. Aynı zamanda ekonomide iç ve dış dengenin sağlanmasında da önemli bir konuma sahiptir. Cari dengede meydana gelen bir dengesizlik (cari açık), ülke ekonomisinde büyümenin, ülkenin gelişmişlik düzeyinin, dış ticaretin, diğer ülkelere karşı olan rekabet gücünün temel göstergesi haline gelmiştir. Cari açıklar genel olarak; ihracat gelirlerinin azalması, dış borç stoklarındaki artı, yurtiçi yatırımlardaki artış, ulusal tasarruflardaki azalma, ithal edilen malların talep esnekliğinin büyüklüğü ve sermayelerin ülkeden çıkışı nedenleriyle ortaya çıkmaktadır.

Türkiye 1980 öncesi dönemde izlediği ithal ikameci üretim politikasıyla ülke ekonomisinde ihtiyaç duyulan bütün malların yurtiçinde üretilmesini amaçlamıştır. Daha sonra Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte dışa kapalı ekonomi politikalarından vazgeçerek dışa açılma sürecine girmiştir. Dışa açılma süreciyle diğer ülkeler ile serbest ticaret yapmanın önündeki bütün engeller kaldırılmış ve ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulamaya başlamıştır. Bundan dolayı dışa açılma süreciyle uluslararası piyasalarla bir bütünleşme eğilimine girmiştir. Bu bütünleşme eğilimiyle beraber dış ticaret küresel bir nitelik kazanmıştır.

Ekonomide uygulanmaya başlanan bu politikalar ihraç edilenden fazlasının ithal edilmesiyle birlikte dış ticaret açıklarını artırmıştır. Çünkü dış ticaret hacminin artmasına rağmen cari işlemler dengesi sürekli açık vermiştir. Cari işlemler hesabının

sürekli açık vermesine neden olan faktörler; ekonominin küresel nitelik kazanması, dış ticaretin serbest olması, ihracata dayalı sanayileşme, ülke ekonomilerinde meydana gelen dönemsel krizler, döviz kurlarındaki değişimlerle ulusal paranın aşırı değerlenmesi, ithalata olan bağımlılığın artması, dış ticaret açıkları, teknolojik gelişmeler, yurtiçi tasarruf açıkları, bütçe açığı vb. etmenler Türkiye’de cari açığa neden olan yapısal faktörlerdir.

Yaşanan bütün gelişmeler cari dengeyi belirleyen faktörlerin zaman içerisinde farklılaşmasına neden olmuştur. Örneğin; 2000 yılı öncesinde daha çok yurtiçi tasarruf yetersizliği, dış borçlanma, spekülasyon sermaye hareketleri gibi faktörler cari denge üzerinde etkili iken, 2000’li yıllardan sonra daha çok üretimde ithalata olan bağımlılığın yüksek olması, enerjide dışa bağımlılık, doğrudan yabancı yatırımların az olması gibi faktörler cari denge üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Uzun yıllardır devam eden cari açık sorununun giderilmesi için ihracata ve büyümede artışın sağlanması için ekonomik politikalarda esneklik sağlanmalıdır. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinin uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikalar uygulanmalıdır. Ayrıca cari açığın uzun dönemde bir risk teşkil etmemesi için ekonomik istikrarın sürdürülmesi gerekmektedir.

Türkiye’de serbest dış ticaret politikalarının cari denge üzerinde etkisini araştırmak için hazırlanan tez üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde cari işlemler hesabıyla bağlantılı olan ödemeler bilançosu başlığı altında ödemeler bilançosunun tanımı, özellikleri ve ana hesap grupları ele alındıktan sonra cari açığın tanımı, belirleyicileri, sürdürülebilirliği ve cari hesaba ilişkin yaklaşımlar hakkında teorik bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, Türkiye’de cari açık sorununu ele almadan önce dünya ekonomilerinde meydana gelen cari açık tarihsel açıdan incelenecek, daha sonra ise Türkiye’nin cari açık sorunu tarihsel çerçevede incelenecek olup, son olarak cari açığın nedenleri ve cari açık sorununa ilişkin çözüm önerileri sunulacaktır.

Üçüncü ve son bölüm ise, ekonometrik analiz kısmı olup, önce tez konusu ile ilgili benzer olan çalışmalar ışığında literatür taraması incelenmiş ve sonrasında ekonometrik model analiz edilerek sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Ekonometrik analiz Türkiye ekonomisi için 1980-2016 dönemleri arasında yıllık

veriler kullanılarak seriler arasındaki durağanlığı incelemek için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi sınamak için Johansen eşbütünleşme yöntemi ve son olarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger nedensellik analizi uygulanarak incelemeler yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEM AÇIKLARI: TEORİK ÇERÇEVE

Bir ülkenin belli bir zaman içerisinde başka bir ülkede yerleşik kişilerle yapmış olduğu tüm ekonomik işlemlerin muhasebe defterine sistematik olarak kaydedildiği tablolara ödemeler bilançosu veya dış ödemeler dengesi denir. Ödemeler bilançosu bir ülkenin uluslararası ekonomik düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

Türkiye'nin ekonomik sisteminde ciddi bir sorun olan cari işlemler açığı, ödemeler bilançosu hesabında yer aldığından dolayı ilk olarak ödemeler bilançosu kavramı, ana hesap grupları ve özellikleri hakkında teorik bir bilgi verilecektir. Daha sonra cari açığa yönelik yaklaşımlardan, cari açığı belirleyici faktörlerinden ve son olarak cari açığın sürdürülebilirliği ve sürdürülebilirlik göstergelerinden bahsedilecektir.

1. Ödemeler Dengesi ve Özellikleri

Ödemeler dengesi (bilançosu), bir ülkenin belirli bir dönem aralığında diğer ülkeler ile devamlı ve karşılıklı bir ekonomik ilişki içinde bulunduğu bütün ilişkilerin belli kurallara göre kayıtlara geçirildiği ve bundan sonuçların çıkarılması gereken tüm ekonomik işlemlerin sistematik olarak kaydedildiği istatistikî bir rapordur. Bu sebeple ödemeler dengesi kavramı, Isaac Gervaire'den (1720) bu yana bilinmektedir. David Hume (1752), Adam Smith (1776), David Ricardo (1812), J. Stuart Mill (1849), Frank W. Taussing (1927) tarafından ortaya atılıp geliştirilmiştir. Gottfried Haberler (1922), Jacop Viner (1937) ve James Edward Meade (1951) ise kavramı günümüz şartlarına uygun bir hale getirmişlerdir. Ayrıntılı olarak ise ödemeler bilançosu ilk olarak 1921'de Amerika'da düzenlenmiştir. Uluslararası para fonu (IMF) kuruluncaya kadar geçen sürede, sistematik olarak 1930'da Almanya'da hazırlanmıştır (Karluk, 2013: 637). Bu kapsamda ödemeler bilançosu günümüz ekonomi globalleşmesiyle birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir hal almaktadır.

Ödemeler bilançosu, bir ülke ekonomisindeki yerleşik kişilerin diğer ülke ekonomilerindeki yerleşik kişilerle belli bir dönem aralığında yapmış oldukları bütün

ekonomik işlemlerin tutulduğu bir rapordur. Bu raporlar genelde yıllık olarak hazırlanır (Seyidoğlu, 2009: 254). Ama bazı ülkeler ise bu raporları daha kısa dönemler için de hazırlayabilirler. Ülkeler örneğin; aylık veya üç aylık gibi çeyrek dönemler için dış ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip edebilirler.

Ödemeler dengesi, çoklukla bir yıl içinde belli bir dönemde bir ülkenin vatandaşları ile başka bir ülkenin vatandaşları arasında olan bütün iktisadi veya ekonomik işlemlerin kaydı olarak tanımlanır. Söz konusu işlemler, çift girişli muhasebe defteri tutma prensiplerine elverişli olarak kaydedilir ve ortaya çıkan bu tutarlar, ödemeler bilançosu hesaplarının iki tarafına her bir işlemin tutarı için borç ve alacak olarak yazılır. Bu nedenle tüm borç girişlerinin toplamı tüm alacak girişlerin toplamına eşit olmalıdır (Fieleke, 1996:3). Sonuç olarak, ödemeler bilançosu ile hesaplarının iki tarafının da yani alacak toplamı ve borç toplamı her zaman eşit olmalıdır ve bu da ödemeler bilançosunun dengede olduğunu gösterir. Fakat aksi bir durumda ödemeler bilançosu dengede değildir.

Ödemeler bilançosunun tanımının içerisinde de yer alan bir ülkede yerleşik olma, ekonomik ya da iktisadi işlem, alacaklı ve borçlu işlemler gibi önemli özellikleri vardır. Bu özelliklerinden en önemlileri bir ülkede yerleşik olma ve iktisadi işlem süreleridir.

Ülkede Yerleşik olma: Ödemeler bilançosu kavramını tanımında yer alan bir ülkede yerleşik olma terimi, o ülkenin vatandaşı olma zorunluluğunu gerektirmez iken, iktisadi çalışmalarını kendisinden söz edilen ülkede yürüten kişilerden bahsetmektedir. Bu kişiler ve kamu kuruluşları söz konusu ülkenin yerleşikliği olarak kabul edilmektedir. Örneğin; Amerika'da devamlı yaşayan Türk işçileri Amerika'da yerleşik olarak kabul edilir, fakat başta geçici bir süre için ülkede bulunan kişiler o ülkenin yerleşik vatandaşı olarak kabul edilmezler.

Ekonomik veya İktisadi İşlem: Uluslararası iktisadi işlemler, sözü edilen ülke ile başka bir dış dünya ülkesi ile arasındaki mal ticareti, hizmet ticareti, uluslararası taşımacılık, bankacılık ve faktör akımlarından oluşmaktadır. Faktör akımları da genellikle sermaye, emek ve teknoloji gibi kavramları içermektedir. Özellikle teknolojisinin gelişmesi ve küreselleşmeyle beraber, artık ülkeler için sermaye

hareketleri, mal ve hizmet ticareti akımları kadar önem arz etmeye başlamıştır (Seyidoğlu, 2007: 269).

Alacaklı ve Borçlu İşlemler: Ülkeler arasında yapılan tüm ekonomik işlemlerin kayıtları “çift kayıt esasına” göre borçlu ya da alacaklı şeklinde muhasebeleştirilerek kayıt edilir. Alacaklı işlemler, ülkelere döviz girişini sağlamaktadır. Buna örnek verilirse mal ve hizmet ihracı, uzun ve kısa vadeli sermaye akımları gibi iktisadi işlemler o ülkeyi alacaklı yapmaktadır. Bunun aksi durumda ülkeden bir döviz çıkışı söz konusudur ve ülke borçlarını da arttırmaktadır. Buna örnek verecek olursak mal ve hizmet ithalatı, ödemeler ve dolaysız sermaye hareketleri ise o ülkeyi borçlu yapmaktadır. Dolayısıyla ödemeler bilançosu bir ülkenin başka bir ülkenin ticaretinden sağladığı döviz gelirleri ile diğer yabancı ülkelerin ticaretine ödediği döviz giderleri o ülkenin ödemeler bilançosunun ne kadar açık ya da fazla verdiğini ortaya çıkarmaktadır. Alacaklı işlemler ödemeler bilançosunun aktif kısmında yer alırken borçlu işlemler ise pasif kısmında yer almaktadır.

Tablo 1: Bir Ülkenin Ödemeler Dengesi

BORÇ	ALACAK
(5) Mal İthalatı 800	(1) Mal İhracatı 550
(6) Hizmet İthalatı 50	(2) Hizmet İhracatı 150
(7) Karşılıksız Ödemeler 80	(3) Karşılıksız Gelirler 100 (Yabancılardan hediyeler vb.)
(8) Sermaye Ödemeleri 70 (Yabancılara ödünç verme, aktif değer satın alma, sermaye geri ödemeleri)	(4) Sermaye Gelirleri 200 (Dışarıdan ödünçler, sermaye girişleri, yabancılara aktif değer satışı,)
TOPLAM ÖDEMELER 1.000	TOPLAM GELİRLER 1.000

Kaynak: Karluk, 2013:655.

Tabloya baktığımızda borç kısmındaki ödemeler bilançosu kalemleri dengeyi negatif yönde etkilerken alacaklı kısmındaki ödemeler bilançosu kalemleri dengeyi pozitif yönde olumlu etkilemektedir.

Ödemeler bilançosunun dengede olabilmesi için bütün işlemler iki ana grup altında kayıt altına alınmaktadır. Bunlar otonom ve denkleştirici özelliğe sahiptirler. Otonom kalemler cari işlem, sermaye ve finans hesaplarının işlemlerini kapsamaktadır. Otonom kalemler ödemeler bilançosunu (dengesini) denkleştirme amacı taşımamaktadır. Bunun nedeni otonom işlemlerin ekonomik hayatın doğal gelişme durumuna göre gerçekleştirilen işlemler olmasıdır. Otonom işlemlere ödemeler dengesinde iktisadi anlamda bir açık ya da fazla doğurduğu için **dengesizlik doğuran** işlemler de denir. Denkleştirici kalemler ise, otonom işlemlerin sonucunda meydana gelen ve bir ülkenin ödemeler bilançosunu başka ülkelerin ödemeler bilançosuna karşı bir açık veya fazla verdiren diğer bütün kalemlerin toplamıdır. Örneğin; uluslararası sermaye hareketleri ülkeler arasında faiz farkından meydana gelmiş ise otonom, ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarının finansmanı biçimindeyse denkleştirici işlemlerdir. Denkleştirici işlemlere, otonom işlemlerin sonucunda oluşan dengesizlikleri giderdiği için **dengesizlik giderici** işlemler de denir (Karluk, 2013: 642).

1.1. Ödemeler Bilançosu Ana Hesap Grupları

Bir ülkenin başka bir ülke ile yapmış olduğu bütün ekonomik işlemler sistematik bir şekilde çift kayıt sistemi esas alınarak ödemeler bilançosunda kaydedilir ve ortaya çıkan etkilerine göre birkaç kategoriye ayrılarak ödemeler dengesi hesapları içerisinde bir arada toplanır.

Ödemeler bilançosu, muhasebe hesabının dengesini sağlamak için ikisi otonom, ikisi denkleştirici olmak üzere toplam dört ana hesap grubundan meydana gelmektedir. Bunlar;

- Cari İşlemler Hesabı
- Sermaye ve Finans Hesabı
- Resmi Rezervler Hesabı
- Net Hata ve Noksanlar

1.1.1. Cari İşlemler Hesabı ve Cari Açık Kavramı

Ödemeler bilançosu içerisinde diğer hesap gruplarına oranla en fazla önem verilen hesap, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğunun kaydedildiği cari işlemler hesabıdır. Bu hesaba karşılıksız transferlerin bulunduğu

hesapta denir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve finansal alandaki temel sorunlardan birisi olan cari işlemler açıkları aslında ülkelerin iç ve dış politikalarda, tasarruf açıklarının var oluşu ile gelir getiren mekanizmalarının devamlılığının olmaması sonucunda meydana gelen ödemeler dengesinin göstergelerinden birisidir (Mütevelli, 2018: 22). Bu hesapta aynı zamanda özellikle bir ülkenin başka ülkelerle yaptığı mal ve hizmet faaliyetleri yer almaktadır. Bunu yanı sıra bu hesapta esas olarak bir ülkenin diğer başka bir ülke ile yaptığı döviz gelir ve giderleri de yer almaktadır.

Cari açık kavramına baktığımızda, bütün bu ödemeler bilançosunda gerçekleşen işlemler sonucundaki hesaplamada eğer ödemeler bilançosu bakiyesi pozitif çıkıyorsa o ülkenin cari faaliyetlerden sağladığı gelirler cari işlemlere yapmış olduğu giderlerden daha fazla olduğunu gösterir ve bu da cari işlemler hesabının fazla verdiğini yani ekonominin borç verebilir olduğunu gösterir. Tam tersi bir durumda yani ödemeler bilançosu bakiyesi negatif ise bu da demektir ki o ülkenin cari işlemlere yaptığı giderler cari işlemlere yapmış olduğu gelirlere daha fazladır. Yani ülke yurtdışından elde ettiği paradan çoğunu, yurt dışına göndermiştir. Bu durumda ülke ekonomisinin borç alabilir duruma geldiğini ve ülkenin cari işlemler dengesinin açık verdiğini söyleyebiliriz ve bu cari açıkları da ancak dışarıdan borçlanarak kapatabiliriz. Eğer cari işlemlere sağlanan gelirler ile cari işlemlere yapılan giderler birbirine eşit ise cari işlemler hesabı dengededir (Mütevelli, 2018: 22-23).

Cari işlemler hesabı mal ticareti hesabı, gelirler hesabı, hizmetler hesabı ve cari transferler hesabı olmak üzere dört ana kalemden oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Dış Ödemeler Dengesi

Ödemeler Bilançosu Ana Hesap Grupları		
	Alacaklı	Borçlu
1. CARI İŞLEMLER HESABI		
İhracat	(+)	(-)
İthalat	(+)	(-)
Mal Dengesi	(+)	(-)
Hizmet Gelirleri	(+)	(-)
Hizmet Giderleri	(+)	(-)
Mal ve Hizmet Dengesi	(+)	(-)
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	(+)	(-)
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	(+)	(-)
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	(+)	(-)
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	(+)	(-)
2. SERMAYE HESABI		
3. FİNANS HESABI	(+)	(-)
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	(+)	(-)
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	(+)	(-)
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	(+)	(-)
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	(+)	(-)
Hisse Senetleri	(+)	(-)
Borç Senetleri	(+)	(-)
Diğer Yatırımlar: Net Varlık	(+)	(-)
Merkez Bankası	(+)	(-)
Genel Hükümet	(+)	(-)
Bankalar	(+)	(-)
Diğer Sektörler	(+)	(-)
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	(+)	(-)
Merkez Bankası	(+)	(-)
Genel Hükümet	(+)	(-)
Bankalar	(+)	(-)
Diğer Sektörler	(+)	(-)
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	(+)	(-)
4. NET HATA VE NOKSAN	(+)	(-)
GENEL DENGE	(+)	(-)
5. REZERV VARLIKLAR		
Resmi Rezervler	(+)	(-)
Uluslararası Para Fonu Kredileri	(+)	(-)

Kaynak: TCMB

1.1.1.1. Mal Ticareti Hesabı

Mal ticareti hesabı, başka bir deyişle dış ticaret hesabı veya görünür ticaret hesabı bir ülkenin yapmış olduğu bütün uluslararası mal ithali ve mal ihracatından oluşmaktadır.

Mal ticareti hesabında “bavul ticareti” olarak bilinen yani gümrük geçişleri sırasında kayda alınmayan mallar olan navlun, sigorta, uluslararası taşımacılık gibi çeşitli hizmet gelirleri de bu hesapta yer almaktadır. Mal ihracı ülkeye döviz kazandıran başlıca bir işlem olduğu için mal ticareti hesabının aktif kısmına kaydedilirken mal ithalatı yabancıların lehine bir alacak hakkı doğurduğu için mal ticareti hesabının pasif kısmına kaydedilmektedir. Ödemeler dengesi ile karıştırılan dış ticaret dengesi ithalat ve ihracat arasındaki fark iken ödemeler dengesi ise bir ülkenin başka ülkelerle yapmış olduğu gelir-gider ilişkisini göstermektedir (Buyrukoğlu, 2015: 9).

Dış ticaret dengesinde toplam ihracatın toplam ithalattan daha büyük olması durumunda bir dış ticaret fazlası, tam tersi bir durumda yani ihracatın ithalatı karşılamaması bir dış ticaret açığının olduğunu göstermektedir. Toplam ihracat toplam ithalata eşit ise dış ticaret hesabı dengededir.

1.1.1.2. Gelirler Hesabı

Cari işlemler hesabının bir diğer alt kalemi olan gelirler hesabında portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar ve bir ülkede çalışan yabancı işçilerin ücretlerinden sağlanan gelir ve ödenen miktarlar yer almaktadır. Portföy yatırımları, tahvil ve bonolardan elde edilen kar ve faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Doğrudan yatırımlar kar payları, hisse gelirleri, sermaye kazançları ve şirketler arasında diğer yatırımlardan oluşan faiz ve temettü gelirlerini kapsamaktadır.

1.1.1.3. Uluslararası Hizmetler Hesabı

Uluslararası hizmetler veya görünmez ticaret bir ülkenin başka bir ülke ile yaptığı bütün hizmet ihraç ve ithalini gösteren bir diğer kalemdir. Hizmet ithal ve ihracına ilişkin yapılan bütün gelir ve giderlerin kaydedildiği bir hesaptır. Bu hesaba görünmez ticaret hesabı denilmesinin nedeni, mal ticaretinin fiziki bir nitelik taşımamasına rağmen, hizmet ticaretinin görülür fiziki bir nitelik taşımasıdır. Bu

hesapta yer alan başlıca hizmetler uluslararası bankacılık ve sigortacılık, turizm, uluslararası taşımacılık, patent ve lisans bedelleri, yurtdışı işçi gelir ve giderleri, yurtdışı resmi hizmetler, reklamcılık, sağlık ve eğitim vb. hizmetler yer almaktadır.

1.1.1.4. Cari Transferler Hesabı

Cari transferler hesabı diğer bir adıyla karşılıksız transferler, ülkeler arasında meydana gelen bağış ve hibe biçimindeki işlemleri içermektedir. Ekonomiye mal ve hizmet karşılığında bir para girişi olmasına rağmen, bu para girişleri karşılığında kaynak transferinin yapılmadığı hesaptır. Yani ülke ekonomisinin satın alma gücünün diğer başka ülkelere ticari amaçlar dışında karşılıksız veya karşılığında herhangi bir ödeme yapılması gerekmediği ekonomik işlemlerdir. Örneğin; hükümetlerin hibe şeklindeki aynı (mal) yardımları, eğitim, sağlık ve kültür gibi ticaret dışı olan faaliyetlere ödeme yaptıkları tek yanlı transferlerdir (Yaşar, 2013: 8-9).

1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Sermaye ve finans hesabı, bir ülkenin diğer ülkelerle yapmış olduğu finansal faaliyetler sonucunda ülkeye giriş yapan yabancı yatırımların, yerleşik kişiler ve yabancıların yapmış oldukları sermaye hareketlerinin veya bankalar aracılığı ile açılan mevduatlarla yurtdışına aktarılan mali fonların kaydedildiği bir hesaptır (Mütevelli,2018: 30). Ayrı ayrı incelenirse sermaye hesabı, finansal olmayan varlıklardaki değişimleri kapsar. Sermaye hesabı cari açığı dengelemek amacıyla fazla vermektedir. Ülkeye gelen sermaye girişleri döviz kazandırıcı bir işlemdir ve ödemeler bilançosuna alacaklı olarak kaydedilmektedir. Finans hesabı ise, kamu ve özel kuruluşlar tarafından yapılan bütün kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Ülkeye yapılan doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları bu hesapta yer almaktadır.

1.1.3. Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler, Merkez Bankası'nın piyasaya doğrudan müdahale etmek için kullandığı ödeme araçlarıdır. Bu ödeme araçlarını döviz piyasasına el atmak amacıyla Merkez Bankası kullanmaktadır. Bu müdahale döviz alım ve satımı neticesinde o ülkenin resmi rezervlerindeki net değişimi gösterir.

Bir ülkenin yurtdışından elde ettiği gelirler giderlerden daha yüksek ise Merkez Bankası piyasadan döviz olarak resmi rezervleri yükseltir. Fakat tam tersi bir durumda ise yani yurtdışından elde edilen gelirler giderleri aşmıyorsa Merkez Bankası bu sefer piyasaya döviz sürerek resmi rezervleri düşürür. Bunun sonucunda resmi rezervlerde meydana gelen değişiklikler denkleştirici hesap olan resmi rezervler hesabına kaydedilmektedir. Resmi rezervler Merkez Bankasının döviz rezervleridir (Özkan, 2015: 9).

1.1.4. Net Hata ve Noksanlar

Ödemeler bilançosu hesapları arasında oluşan bütün farklar bu kalemde yer almaktadır. Ödemeler bilançosunda yapılan her işlem iki kez yani alacaklı ve borçlu olarak kaydedildiği için tüm hesapların toplamının uzun vade de sonucunun sıfır çıkması gerekmektedir. Bu hesabın sıfırlanmaması durumunda ekonominin döviz gelir ve giderlerinde eksik bilgi meydana gelmektedir. Bunun sonucunda ödemeler bilançosu kalemine net hata ve noksan hesabının eklenmesi gerekmektedir. Bu toplam birbirine denk veya sıfır değilse bunun nedeni bir malın ithali ve ihracı sırasında o mal ile ilgili bir bilgi eksikliği, hata ve malın ülkeye giriş ve çıkışlarının ayrı zamanlarda olmasıdır. Net hata ve noksan kalemi bilgi eksikliğinden dolayı meydana gelen farkları ortadan kaldırmaktadır. Kısacası bir ülke ekonomisinde nereden geldiği belli olmayan döviz gelir ve giderlerin kaydedildiği hesaptır.

1.2. Cari İşlemler Hesabına Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Ülke ekonomilerinin zamanla dışa açık bir hale gelmesiyle beraber cari işlemler hesabında bir dış açık veya dış fazlalardan kaynaklanan ve ödemeler dengesinde dengesizliklere neden olan ve bu dengesizlikleri giderebilecek çeşitli teorik yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bunlar esneklikler yaklaşımı, massetme yaklaşımı, Mundell-Fleming modeli yaklaşımı, parasalcı yaklaşımı ve dönemlerarası yaklaşımıdır.

1.2.1. Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla ortaya konulmuş bir yaklaşımdır. İlk olarak bu yaklaşım tamamen birbirinden bağımsız bir şekilde Bickerdike, L. Metzler ve J. Robinson tarafından geliştirilmiştir.

Bu yaklaşım Keynesyen düşüncenin, dış ekonomik dengelerle ilgili olarak ortaya çıkardığı ilk yaklaşım olmasının yanı sıra, en önemli özelliği; ekonomik ilişkileri, fiyat ve ücretlerin esnek olmadığı bir ortamda incelemesidir. Keynesyen düşünceye göre, fiyat ve ücret katılığı; bir yandan eksik istihdama neden olurken, diğer yandan da ihracat ve ithalatın otomatik olarak dengeye gelmesini engellemektedir. Bu yüzden ekonomide değişmeyen ücret ve fiyatlar kur ayarlaması sayesinde değişebilmektedir (Buyrukoğlu, 2015: 17).

Devalüasyon, hükümet tarafından ulusal paranın diğer ülkelerin para birimleri karşısındaki değerinin ani bir şekilde düşürülmesidir. Devalüasyonun yapılmasındaki amaç ödemeler bilançosundaki açığın kapatılması, ulusal paranın aşırı değerlenmemesi ve ülkenin dış ülkelere olan rekabet gücünü yükseltmektir.

Esneklikler yaklaşımına göre devalüasyonun dış ticaret üzerinde pozitif yönde bir etkisi bulunmaktadır. Bu etkiler, ihracatı arttırırken ithalatı azaltması ve döviz girdisinin döviz çıkışını karşılamaını mümkün hale getirmesidir. Devalüasyonun dış ticareti iyileştirici etki yaratması Marsall-Lerner koşuluna bağlıdır. Marshall-Lerner koşuluna göre, döviz piyasası ithal ve ihraç mallarına ilişkin talebin fiyat esneklikleri toplamının birden büyük olması durumunda istikrarlı olacaktır. Fakat Marshall-Lerner koşulunun geçerli olmadığı durumlarda ise döviz piyasası istikrarlı olmayacaktır (Barak, 2013:12). Yani Marshall-Lerner koşulunda ihraç mallarının yurt dışı talep esnekliği (ex) ile ithal mallarının yurtiçi talep esnekliklerinin (em) toplamının bire eşit veya birden büyük olması gerekmektedir. Bu denge formül olarak şöyle gösterilmektedir:

$$ex+em \geq 1 \quad (1.1)$$

Bu formüle göre ihraç ile ithal mallarının arz esnekliklerinin sonsuz olduğu kabul edilmektedir. Başka bir deyişle ihraç mallarını yurtiçinde, ithal mallarının ise yurtdışındaki üretimlerinde herhangi bir sorunun olmadığını ve üretimin istenilen miktarda arttırıldığını varsaymaktadır. Demek oluyor ki, formülde ihraç mallarının yurt dışı talep esnekliği ile ithal mallarının yurtiçi talep esnekliklerinin toplamının bire eşit veya birden büyük olması kurun yükselmesi durumunda; ulusal paranın değer kaybetmesi, dış açığa, ulusal paranın değer kazanması ise dış fazlaya giderici bir etkide bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2015:488).

1.2.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Toplam harcama bir diğer adıyla assetme yaklaşımı 1952 yılında devalüasyonun etkilerini açıklamak ve esneklikler yaklaşımındaki eksiklikleri gidermek için ilk olarak S. Alexander tarafından ortaya çıkarılmıştır. Assetme yaklaşımı dış ticarete konu olan malların arz, talep ve fiyatları dışında kalan diğer bütün değişkenleri sabit tutmaktadır. Esneklikler yaklaşımının eksikliği olan ulusal paranın değer kaybetmesinin dış dengeyi sağlayıcı etkilerini milli gelir üzerinde meydana getirdiği değişimler aracılığıyla açıklamaktadır. Yani bir nevi Keynesyen düşüncedeki milli gelir teorisinin ekonomiye uygulanmasıdır (Uz, 2015: 32).

Toplam harcama yaklaşımında bir ülke içinde yaşayan insanların yapmış oldukları toplam harcamalar toplam gelirden büyük ise bu da demektir ki o ülkedeki toplam ithalat toplam ihracattan daha büyüktür. Bu durumda ülke ödemeler bilançosundaki açığı, borçlanarak finanse etmektedir. Toplam gelirlerin, toplam harcamalardan büyük olması durumunda ise döviz rezervleri artış kaydedecektir. Toplam harcama yaklaşımı ödemeler dengesindeki açıkları gidermek için gelir arttırıcı politikalar, harcama azaltıcı politikalar ve bu iki politikanın birleştirilmesiyle oluşturulan politikaları önermektedir. Bu yaklaşıma yapılan eleştirilerden biri olan nispi fiyatları ihmal etmesidir. Uluslararası bir ekonomide ulusal paranın değerini düşürmekle mal ve hizmet üretimi üç şekilde arttırılabilir (Kaya, 2010: 43-44).

- Tam istihdamı sağlamak,
- Ticaret hadlerini düzeltmek,
- Üretim faktörlerini etkin ve daha verimli bir şekilde kullanmak.

Massetme yaklaşımı, devalüasyonun cari açığı giderici bir etki yapıp yapmadığını analiz edebilmek için yurtiçindeki mal ve hizmet alımındaki harcamaları ve yurtdışı mal ve hizmet üretiminde meydana gelen değişimleri karşılaştırır (Benli, 2018: 29). Bir ülkenin reel gelir düzeyini matematiksel olarak ifade etmek için aşağıdaki eşitlik kullanılmaktadır.

$$Y=C+I+G+X-M \quad (1.2)$$

Yukarıdaki denklemde bir ülkenin toplam üretimi veya üretim düzeyi (Y), özel nihai tüketimi (C), yatırımı (I), kamu kesimi harcamaları (G), ihracatı (X) ve ithalatı (M) değişkenleri ile gösterilir. Bu değişkenlerden hareketle (X-M) net ihracat,

(C+I+G) bileşenleri ise toplam yurtiçi harcama (AE)olarak tanımlanır. Bu durumda eşitlik şu şekilde almaktadır (Uz, 2015: 33).

$$Y=AE+NX \quad (1.3)$$

$$NX=Y-AE=Y-(C+I+G) \quad (1.4)$$

Bu eşitliğe göre, dış ticaret açığının önlenmesi için ülkenin ya yurtiçindeki toplam harcama düzeyini (AE) azaltması ya da ülkenin toplam üretimini arttırması gerekmektedir (Uz, 2015: 33).

1.2.3. Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı

Mundell-Fleming modeli, 1960 yılında Robert Mundell ve Fleming tarafından ortaya atılmış bir modeldir. Bu model Keynes'in klasik IS-LM modelinin dış ekonomiye yansımış halidir. Bu yaklaşıma Mundell ve Fleming IS-LM modeline ek olarak BP yani ödemeler dengesini de dâhil etmişlerdir. Bu eklenen BP değişkeni ödemeler bilançosundaki dengeyi göstermektedir. Mundell-Fleming modeli birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- Sabit döviz kuru ve tam sermaye hareketliliğine dayanır,
- Fiyat ve ücretler katıdır,
- Ekonomi durağan bir seyir halindedir,
- Kaynakların eksik kapasite kullanılması,
- Ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur,
- Fiyat ve parasal ücretlerin nominal değeri sabittir.
- Toplam arz esnektir.
- Gelirdeki bir artış tasarruf ve vergileri de beraberinde arttırır.
- Para talebi ve yatırımlar, gelir ve faiz oranına bağlıdır.
- Dış ticaret hesabı, yurtiçi çıktı düzeyine göre belirlenir.

Mundell-Fleming modelinin varsayımlarına bakıldığında Keynesyen görüşün hâkim olduğu görülmektedir.

Bu model kısa vade üzerinde yoğunlaştığından dolayı basit denkleştirme mekanizmalarını, sabit döviz kuru ve akım dengesi aracılığıyla açıklanmaktadır. Keynesin klasik IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmış olan model para ve maliye politikalarının farklı döviz kuru altında faiz oranları üzerindeki etkisini

belirtmek için kullanılmıştır (Tarhan, 2014: 32). Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı ya da eksikliği ekonominin durağan bir yapıya sahip olmasıdır. Yani model uzun dönemde para ve maliye politikalarının cari açık üzerindeki dinamik etkisini göz ardı etmektedir.

1.2.4. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım, dışa açık ekonomi varsayımına dayanarak devalüasyonun, ülke içindeki malların fiyatlarını yükselterek para talebini arttırdığını savunmaktadır. Bu para arz ve talebi arasındaki dengesizliğin giderilebilmesinin ancak dış dengenin sağlanmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Para piyasalarındaki bu dengesizliğin dış ödemeler dengesinde meydana gelen açık ya da fazla biçimindeki dengesizliklerle bağlantılı olduğunu da öne sürmüşlerdir (Ekşi, 2010: 29).

Parasalcılara göre bu para talebi iç emisyonla karşılanmaz ise bireyler yurtdışına mal ve hizmet ihraç edip veya ellerindeki tahvilleri ihraç ederek ülkeye döviz girmesini sağlar ve ülkeye giren döviz sonucunda Merkez Bankası bunlara dayanarak emisyon hacmini/iç para arzını artırır böylece ülkede hem dış açıklar giderilmiş hem de ulusal para talebindeki artışlar karşılanmış olup dengesizlikler giderilmiş olacaktır. Bu eşitliğin sağlanmasıyla dış ödemeler dengesi de sağlanmış olacaktır.

Bu yaklaşımla ilgili başlıca eleştiri ülke ekonomisinde finansal varlık olarak sadece paranın olduğu varsayımının gerçeklikle çelişmesi aynı zamanda cari işlemler dengesinin hangi değişkenler tarafından belirlendiği konusunda yetersiz kalmasıdır.

1.2.5. Dönemlerarası Yaklaşımı

Dönemlerarası yaklaşımı, masnetme ile esneklikler yaklaşımının genişletilmiş halidir. Dönemlerarası yaklaşımına göre cari denge hükümet harcamaları, verimlilik artışı, faiz oranları gibi değişkenlerin beklentilerinin yönlendirilmesiyle, bireylerin ileriye dönük dinamik tasarruf-yatırım kararlarına göre meydana gelmektedir. Bu çerçevede rasyonel beklentilere sahip bireylerin dönemlerarası bütçe kısıtı varsayımına dayanarak cari işlemler dengesinin verimlilik ve talep şoklarına karşı tampon görevi yapan bir mekanizma olduğu görülmektedir (Şentürk, 2014: 16).

Dönemlerarası yaklaşımda cari işlemler dengesi, tüketim harcamalarındaki dalgalanmaların giderilmesi için kullanılan bir araçtır. Bu yaklaşım parasalcı yaklaşımın aksine yurtiçi gelir ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin negatif olduğunu öne sürmektedir.

1.3. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri

Bu başlıkta cari işlemler dengesinin belirleyicileri olan dış ticaret hadleri, reel döviz kurları ve mali politikalar açıklanacaktır.

1.3.1. Dış Ticaret Hadleri

Bir ülkenin uluslararası platformda rekabet gücünü gösteren ekonomik göstergelerden biri de dış ticaret hadleridir. Dış ticaret hadleri, ülkeler arasındaki ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki değişim oranıdır. Aynı zamanda bir ülkenin sattığı mallar ile satın aldığı mallar arasındaki fiyat değişimleri sonucunda o ülkenin bu dış ticarettten olumlu veya olumsuz etkilendiğini gösteren bir araçtır. Ülke olumlu etkileniyorsa yapılan dış ticaretin ülkede kişi başına düşen gelir refahını arttırdığını, tersi durumda yani olumsuz etkilenmesi sonucunda satın alma gücü, tüketim ile refah düzeyinin düştüğünü göstermektedir. Dış ticaret hadlerinde belirli bir dönemde bir ülkenin ithal malları fiyatlarındaki artış, ihracat malları fiyatlarındaki artıştan daha büyük ise yapılan dış ticarettten o ülkenin zararlı çıkacağı ve dış ticaret hadlerinde bir bozulmanın olduğunu, aksi bir durumda belli bir dönemde ihracat mallarındaki artış, ithal mallarındaki artıştan daha büyükse o ülkenin dış ticaret hadlerinin iyileştiği söylenebilir.

Ülkelerin dış ticaret hadlerindeki düzelmeler veya iyileşmeler o ülkelerin uluslararası pazarlarda satın alma gücünün arttığını ifade etmektedir. Bu da ülkeye yabancı sermaye akımlarını hızlandırmaktadır. Dış ticaret hadlerinde ortaya çıkan olumsuz bir gelişme ülkenin ihracat mallarının fiyatlarını düşürdüğü gibi, aynı zamanda ülkenin uluslararası pazarlarda satın alma gücünün azalmasına da sebep olmaktadır. Satın alma gücünün azalmasından dolayı ülkeye giren yabancı sermaye akımları yavaşlamaktadır (Tarhan, 2014: 19).

Dış ticaret hadleri baz alınan yıla göre 100'den büyük çıkması ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına göre yüksek olduğu, yapılan dış ticarettten kazanç sağladığı ve dış hadlerinin ülkenin lehine olduğunu, dış ticaret hadlerinin 100'den küçük çıkması durumunda ise ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranla daha düşük olduğu, yapılan dış ticarettte ülkenin zarara uğradığını ve dış ticaret hadlerinin ülkenin aleyhine değiştiğini göstermektedir.

1.3.2. Döviz Kurları

Döviz kuru, bir birim ülke parasının başka bir ülke parası cinsinden değerine denir. Döviz kurlarının ekonomi açısında birçok önemli etkileri bulunmaktadır. Cari dengenin sağlanmasında, yurtdışı ve yurtiçinde uluslararası pazarlardaki gelişmelere göre belirlenen döviz kurlarının özellikle faizleri, dış ticaret dengesini, enflasyonu, döviz borçlarını etkilemesi gibi önemli etkileri bulunmaktadır. Aynı zamanda döviz kurları ülkelerin dış ticaretteki rekabet gücünü de belirlemektedir. Bundan dolayı döviz kuru politikaları cari denge üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Doğru yürütülen bu politikalar ekonomiye ve cari dengeye olumlu bir etki sağlarken, yanlış yürütülen veya uygulanan döviz kuru politikaları ise olumsuz bir etki yaratmaktadır (Turguter, 2011: 53).

Döviz kurlarındaki bir yükseliş ile ulusal para değer kaybeder, yurtdışındaki mallar yurtiçindeki mallara oranla ucuzlar, ihracat artar, ihracat arttığında ithalat azaldığı için cari açıklar giderilmiş olacaktır. Bununla birlikte yurtiçi ve yurtdışında bireyler üretilen malları harcama yönelimine girmektedirler. Bundan ötürü yerli üreticilerin rekabet gücü artacaktır.

Öte yandan döviz kurunun düşmesi ile ulusal para değer kazanacak, yurtiçindeki mallar yurtdışındaki mallara kıyasla pahalılaşacak ve yerli üreticilerin rekabet gücü azalacaktır. Rekabet gücünün azalmasından dolayı cari dengede bir bozulma meydana gelecektir.

Sabit kur rejimi olan bir ülke ekonomisinde dış açık varsa genişletici maliye politikası uygulanması başarılı bir sonuç verecektir. Eğer dış fazla var ve sabit kur rejimi uygulanıyorsa Merkez Bankası piyasadan döviz satın alır ve piyasaya ulusal para sürer. Böylelikle piyasadaki ulusal para arzı artmış olacak ve maliye politikası olumlu bir sonuç vermiş olur. Diğer yandan buna karşın bir ekonomide dalgalı kur sistemi varsa o ülkede para politikasının maliye politikasından daha etkin olduğu söylenebilir. Böyle bir politika ile birlikte ihracat artar, ithalat azalır, ulusal para değer kaybeder ve böylece dış denge sağlanmış olur (İlhan, 2017: 25).

1.3.3. Mali Politikalar

Mali politikaların, cari dengesi ile aralarında bir ilişkinin olup olmadığına yönelik tartışmalar son yıllarda ABD'nin bütçe açıkları vermesiyle başlamıştır. ABD'nin cari işlemler açığı ve bütçe açığının yüksek değerlerde seyretmesi ile birlikte 1987 yılından

sonra pek çok ekonomist bu açıkları ABD ve dünya ekonomisine tehlikeli ve zararlı buluyorlardı. Söz konusu bu tehlikeli etkiler düşük tasarruf, yüksek reel faiz oranları ve düşük ekonomik büyümedir. Bu etkilerin büyük boyutlara ulaşmasıyla ABD ve onun gibi yüksek cari işlemler açığı ile bütçe açığına sahip diğer ülkelerde bunu dikkate almaya başlamışlardır (Barro, 1989: 37).

Mali politikaların cari işlemler açığı üzerindeki etkileri konusunda bir fikir ayrılığı oluşmaktadır. Bu fikir ayrılığı iki zıt görüşten dolayı meydana gelmektedir. Bu fikir ayrılıklarından ilki geleneksel görüşe dayanan bütçe açıklarının ekonomi üzerinde ciddi ve tehlikeli olduğunu savunan görüşler. İkincisi ise bütçe açıklarının ülke ekonomisi üzerinde bir etkisinin olmadığını savunan Ricardo görüşüne dayanmaktadır (İlhan, 2017: 25).

Geleneksel görüşe göre cari işlemler açığı ile kamu/bütçe açıkları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Geleneksel görüşe göre vergilerde ya da kamu harcamalarında oluşan bir artış cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz durum iki biçimde oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, yurtiçi yatırım-tasarruf açığının artmasıyla birlikte faiz oranlarının yükselmesi ve dış ticaret dengesinin bozulmasıdır. İkincisi ise, kamu harcamalarındaki bir artış ile yurtdışı mallara olan talebin artmasıyla oluşmaktadır (Tarhan, 2014: 20). Bunların sonucunda vergiler yerine bütçe açığının kabul edilmesi artan dış borçlanmaya neden olmaktadır.

Ricardo Denklik Hipotezi, David Ricardo tarafından ortaya atılmış ve 1970’li dönemlerde Robert Barro tarafından desteklenerek geliştirilmiştir. Bu hipoteze göre devlet bütçe açıklarını borçlanma ya da vergi ile sağlanması arasında fark olmadığını ve iki finansman kaynağının da ekonomideki etkilerinin aynı olacağını savunmaktadırlar.

Devletin vergi indirimini veya kamu harcamasını arttırarak ekonomiye müdahale etmesi karşısında bireyler sahip oldukları geliri tüketmek yerine tasarruf etmeyi tercih ederler. Bunun nedeni; rasyonel beklentilere sahip bireylerin, devletin oluşan bütçe açıklarının borçla kapatılacağını, bu borçların da ileride tekrar vergi artışıyla karşılanacağını tahmin etmeleri ve gelecekte vergilerde oluşacak bu artışı tasarruf edeceklerini öngörmeleridir. Yani bireyler gelecek dönemde oluşacak vergi artışlarını yine kendilerinin ödeyeceklerini bilirler ve ona göre tasarruf ederler. Dolayısıyla vergi

indiriminden oluşan kamu açıkları ve cari açıklar arasında bir bağlantının olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak vergi indirimiyle birlikte bireysel tasarruflar artacak, kamu tasarrufları azalacak, buna bağlı olarak devletin bu açıkları kapatmak için borçlanması ve ek talep sonucu faiz oranlarının artmasıyla yatırımlar da azalacaktır. Buna dışlama etkisi (Crowding Out) denir. Bireyler rasyonel düşündükleri için kamu/devlet genişletici maliye politikası uygulayarak kamu açığı verir bu da devlet borçlanmalarının veya bütçe açıklarının bireylerin özel tüketim davranışları üzerinde bir etkiye sahip olmadığını gösterir (Buyrukoğlu, 2015: 25).

1.4. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Milesi-Ferretti ve Razin'e göre sürdürülebilirlik, cari işlemler açığı veya fazlası bir ekonominin dış borç stokuna olan olumlu veya olumsuz artışlardır ve kalıcı cari hesap dengesizliklerinin değerlendirilmesi gerekir. Yani sürdürülebilirlik kavramı o ülke ekonomisinin söz konusu dönemdeki bütçe kısıtı ve ödeme gücü ile ilişkilidir. Eğer gelecek dönemlerdeki dış ticaret fazlalarının şimdiki değeri, ülkenin dış borçlarının cari/nominal değerine eşit ise o ülke borç ödeyebilir konumdadır ve ekonomi çözücüdür. Kalıcı cari hesap dengesizliklerinin değerlendirilmesinde, bu sürdürülebilirlik kavramının dikkate alınması gerektiğini söylemişlerdir. Kamu kesimi borçluluğu söz konusu olan bir ülke ekonomisinde tipik olarak mevcut politika durgunluğunun belirsiz geleceğine bir süreklilik kazandırılması ve makroekonomik ortamın ilgili özelliklerinde bir değişiklik yapılmaması gerekmektedir. Bu sürdürülebilirlik kavramına dikkat çekmektedir. Yani belirsiz bir tarihe kadar devam etmesi eğer ülkenin ödeme gücünü azaltmıyorsa, başka bir deyişle ülkenin bütçe kısıtlarını ihlal etmemesi durumunda mevcut olan politika duruşu sürdürülebilirdir. Mevcut politika uygulamalarını önemli ölçüde değiştirmeyi gerektirecek veya bir krize yol açabilecek bir dengesizlik söz konusu ise cari işlemler dengesi sürdürülebilir bir halde değildir. Milesi-Ferretti ve Razin çalışmalarında cari açığın sürdürülebilir olması için ülkenin dış borç yükümlülüklerinin gayrisafi milli hâsılaya oranının istikrarlı olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996:162).

Cari açıkların sürdürülebilirliği ile anlatılmak istenen, dış açıkların bir ülke ekonomisinin yörüngesini değiştirecek hiçbir güç üretmediğidir. Öte yandan cari açıkların sürdürülemez olması durumunda döviz kurlarının değer kaybetmesi ve faiz

oranlarındaki hızlı bir düşme gibi ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Mann cari açıkların sürdürülebilir olmasını bu açıkların ülke ekonomisinde herhangi bir değişiklik gösterip göstermediğine bakmıştır. Uluslararası finans açısından baktığında, sürdürülebilir bir cari hesap, uluslararası portföyün faiz oranlarına yeniden dengelenmesinin makro ekonomik güçlerle karşılaştırıldığında daha zayıf bir formda olduğunu söylemiştir (Mann, 2002:143).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ithalat gelirlerinin ihracat gelirlerinden daha fazla olduğu bilinen gerçektir. Bu ülkelerin üretim yapısı, dış borç alarak büyüme gösteren dış ticaret açığı, enerji tüketiminde dışa bağımlı olmaları ve ihracatı ithalata bağımlı olan ekonomilerin dengeye gelmemesi cari açığın ne kadar olması gerektiğinden daha çok sürdürülebilirliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu ülkelerin büyümesi ve istikrarlı bir gelişme sağlayabilmesi için yatırım malları ithalatına ve teknolojiye yönelik politikalar uygulamaları gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki ekonomik gelişmesini tamamlayamamış söz konusu ülkeler için cari işlemler açığı kaçınılmaz bir hale gelmektedir (Buyrukoğlu, 2015: 33). Bir ülkede ekonomik istikrarın ve bu istikrarın devamlılığının sağlanabilmesi için cari işlemler açığının sürdürülebilmesi gerekmektedir. Ülkelerde cari açığın sürdürülebilirliğini kestirmek kolay değildir. Çünkü sürdürülebilirlik kavramı karışık ekonomik sorunlardan biridir. Cari işlemler açığının istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi ülkelerin dış borçlarını ödeyebilmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak ülkelerin ne süreyle cari açık verebileceği sermaye hareketlerinin ne kadar serbest olduğuna bağlıdır. Diğer bir ifadeyle bütçe kısıtının ne kadar sapacağıyla da ilgilidir. Çünkü sermaye hareketlerinin derecesine bağlı olarak cari açıkların finansmanı için bazı sektör davranışlarında değişiklikler meydana gelebilir (Bektaş, 2017: 54).

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine ilişkin göstergeler aşağıda incelenmiştir.

1.4.1. Lawson Doktrini

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine ilişkin görüşler 1988 yılında İngiltere eski maliye bakanı Nigel Lawson tarafından ortaya atılan Lawson Doktrinidir. Lawson'un 1988'de İngiltere'nin cari açığını değerlendirirken geçmişten gelen kamu açıklarının cari açığın başlıca nedeni olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı bu

ülkelerde bütçenin dengede olduğu durumlarda uygulanan sıkı maliye politikaları ile ekonomik büyümeyi finanse etmek amacıyla özel sektör davranışlarından kaynaklanan cari işlemler açığının bir sorun yaratmayacağı, aksine cari işlemler açığının temel nedeninin bütçe açıkları olduğu görüşündedir. Bu görüş ise literatüre Lawson doktrini olarak geçmiştir (Polat, 2008:51-52). Başka bir deyişle bütçenin dengede olduğu zamanlarda özel kesimden kaynaklanan cari açıkların herhangi bir sorun teşkil etmeyeceğidir. Lawson doktrinine göre cari açık kamu ve özel kesimin yapmış oldukları yatırım ve tasarrufların net sonucudur.

1982 yılında uluslararası borç krizinin yaşanmasıyla birlikte Lawson Doktrini eleştirilmiş ve doğruluğu sorgulanmaya başlanılmıştır. Bu uluslararası borç krizinden bazı Latin Amerika ülkeleri yüksek seyirlerde cari işlemler açığı vermiş ve bu açıkların büyük çoğunluğunun artan yatırımlardan kaynaklandığını, yani bu ülkelerin artan yatırımları karşılayamadığını göstermektedir. Burada başlıca sorun bu ülkelerin güçlü bir bütçeye sahip olmalarına rağmen söz konusu ülkelerin cari açığının bir sorun haline gelebileceğini ve bu borç krizinden olumsuz bir şekilde etkileneceğinin göz ardı edilmesidir (Polat, 2008: 53).

1.4.2. Dornbusch Sınırı

Dornbusch Sınırı, Lawson Doktrinine karşı koyarak Lawrence Summers tarafından ortaya atılan bir görüştür. Bu görüşe göre, özel kesim davranışlarından kaynaklanan cari açığın bir sorun oluşturmadığı düşüncesinin yanlış olduğunu ve cari açığın gayrisafi yurtiçi hâsılaya (GSYH) oranının yaklaşık %4 veya %5'ini aşan açıklar durumunda bu oranın bir krize yol açabileceğini ve o ülkelerde cari açığın sürdürülebilirliğinin daha zor olacağını ileri sürmüştür. Ancak söz konusu olan ülkeler arasında sürdürülebilirlik oranı ülkeler arasında değişiklik gösterdiğinden dolayı farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Bundan dolayı cari açıklar için her durumda geçerli bir kritik oranın olduğu söylenemez (İlhan, 2017: 31).

1.4.3. Tasarruflar, Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme

Cari açık, tasarruf ve yatırım arasındaki farktan meydana geldiğinden dolayı, yatırımlardaki bir artış ya da tasarruflardaki bir azalma cari açığın oluşmasına neden olmaktadır. Eğer bir ülke gelirinden fazla harcama yapıyorsa o ülke ekonomisi cari açık vermekte, ancak geliri harcamasından fazla ise cari fazla vermektedir. Bir ülkede tasarruf ve yatırım oranlarının belirli bir seviyede seyretmesi hem cari işlemlerin

sürdürülebilirliği hem de dış dengenin sağlanabilmesi için gereklidir. Bir ülkede yatırımlar tasarruflardan az ise o ülkede dış borçlanmaya gerek kalmaz. Eğer yatırımlar tasarruflardan daha fazlaysa o zaman ülkenin tasarrufları ithal etmesi gerekmektedir. Çünkü bir ülke sürekli tüketimini arttırarak borçlanmaya devam edemez. Bu fazla harcamalardan ortaya çıkacak olan açık, uzun dönemde sürdürülemezdir. Uzun dönemde bu açıkların sürdürülebilir olması için ekonomide gelirin şimdiki seviyede kalmasına yetecek kadar tasarrufların olması gerekmektedir. Tasarrufların pozitif olması halinde cari açıklar sürdürülebilir, ancak tam tersi durumda sürdürülemezdir.

Cari açık gelişmekte olan ülkelerde hızla artan ekonomik büyümeden meydana gelmektedir. Cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki bu ilişki talepten kaynaklanmaktadır. Talepte meydana gelen bu artışlar ithalatı arttırdığından dolayı cari dengeyi açık verme yönünde etkilemektedir (Boya, 2013: 21). Ekonomik büyüme ne kadar büyükse cari açıklar da o kadar sürdürülebilir. Çünkü gayrisafi yurtiçi hâsıla oranları arttıkça uzun dönemde yatırımlar da artmaktadır. Uzun dönemde yatırımlar arttığından dolayı cari açıkların sürdürülebilir olduğu söylenebilir.

1.4.4. Ticari Dış Açıklık ve Dış Ticaret

Dış açıklık, ülkelerin diğer ülkeler ile yapmış oldukları ticari alış-verişlerin ne kadar katı veya ne derece serbest politikalar uyguladığının bir göstergesidir. Bir ülkede gerçek anlamda dış açıklığın sağlanabilmesi için ithalat ve ihracata karşı bütün uygulanan politikaların kaldırılması gerekmektedir. Dış ticaretin serbestleşmesiyle birlikte dış ticaret yapan her ülke için alanda uzmanlaşma ve iş bölümü ile verimlilik artar, kaynakların etkin dağılımında bir artış meydana gelir. Bu artışlar ülkelerin refah düzeyini olumlu yönde etkiler (Mercan, Göçer, 2014: 30).

Dış açıklık, dış ticaretin yani ihracat-ithalat toplamının GSYH'ye oranı olarak da tanımlanmaktadır. Bu oran dış ticaretin ülke ekonomisinde yerini ve aynı zamanda ülkenin dış ticarete olan bağımlılığını da göstermektedir. İhracat/GSYH oranı ülkelerin dış açıklık oranını gösterdiği gibi aynı zamanda ülkelerin ödeme gücünü de göstermektedir. Ülkenin dış ticarete açılmasıyla birlikte ithalat ve ihracat hacmindeki artış ile döviz oranlarında da bir artış meydana gelmektedir. Dış ticaret hacminin artmasıyla dış ticaretin GSYH içindeki payı da artacaktır. İhracat sektöründeki büyüklüğün artması dış borçlanmanın daha kolay yapılmasını sağlayacaktır. İhracatta dış bağımlılık ve üretkenlik artacaktır. Bir ülkenin dış açıklık derecesi arttıkça o

ülkenin dış talebinde bir düşme ve dış ticaret hadlerinde bir bozulma meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu dengenin sağlanabilmesi için iç dengenin sağlanması gerekmektedir (Polat, 2008: 54).

1.4.5. Finansal Sistemin Yapısı ve Önemi

Gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemin yapısındaki bozulmalar ekonomideki açıkların sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin yapısında bankalar aracı kuruluşlardır. Ancak bu gibi finansal piyasalarını serbestleştirmiş ülkelerde bankacılık sistemi, meydana gelen şoklara karşı ve artmakta olan sermaye akımları karşısında yetersiz kalmaktadır. Çünkü yatırımcıların ülkeye rahatlıkla gelebilmesi ve yatırım yapabilmesi için öncelikle paralarını ödünç verecekleri bankalara güvenmeleri gerekmektedir. Böyle bir finansal sistemin zayıf olması sermayeyi ülkeye çekmek ve finansmanını sağlayabilmesi açısından olumsuz etkileyecektir. Bu sebeple güçlü bir finansal sistem yapısı cari açığın sürdürülebilirliğini kolaylaştırmaktadır (Boya, 2013: 26).

Bir ekonomide finansal sistem, belirli piyasaların, araçların, kişi ve kurumların birlikte farklı fonksiyonları yerine getirmek için bir araya gelmeleri sonucunda oluşan bir yapıdır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yatırım ve tasarruf çeşitli ekonomik araçlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yatırım ve tasarruf araçlarını bir araya getirip, tasarrufların yatırımlara kolayca dönüşmesini sağlayan yapı finansal sistemdir. Finansal sistemin başlıca amacı; fon arz edenler ile fon talep edenlerin birbirlerini bulmalarını sağlayarak etkili bir fon akışını gerçekleştirmektir (<https://studylibr.com/doc/596074>).

Son zamanlarda hemen hemen bütün ülkelerde yaşanan finansal tabanlı krizler finansal sistemin ülke ekonomilerindeki önemini de göstermektedir.

1.4.6. Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler

Özellikle finansal piyasalarını serbestleştirmiş gelişmekte olan ülkelerde politik istikrarın olmaması ve belirsizlik durumu cari açığın sürdürülebilirliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Çünkü siyasi istikrarsızlık birçok ülkede ekonomik yapıyı derinden sarsmaktadır. Yabancı ile yerli yatırımcılar, siyasete karşı oldukça duyarlıdırlar. Politik başarı veya başarısızlıklar, tasarruf düşüklüğüne ya da yatırım fazlasına sebep olduğu için ülkeye yapılmış olan yatırımların ülkeden çıkmasına, maliyetlerin artmasına, ülkenin kredibilitesinin düşmesine ve ülkeye sermaye girişine

engel olmaktadır. Bu nedenle ÷lkede ekonomik istikrarın yanı sıra politik istikrarın da sağlanması, belirsizliklerin ortadan kaldırılması ve beklentilerin karşılanması gerekmektedir.

1.4.7. Sermaye Hareketlerinin Yapısı

Cari açıkların finansmanı konusunda sermaye hareketlerinin yapısı belirleyici bir fonksiyondur. Çünkü cari işlemler açığının finansmanı dışarıdan gelen sermayelerle karşılanmaktadır. Sermaye girişlerinde ilk önce bakılması gereken, ÷lkeye giriş yapan sermayenin vadesine bakmaktır. Uzun vadeli ve doğrudan yabancı sermaye hareketleri şeklinde olan yatırımlar cari işlemler açığının s÷rd÷r÷lebilirliğini arttırırken, ekonomik b÷y÷me üzerinde de olumlu bir etki yaratmaktadır. ÷lkeye giren kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilen cari işlemler dengesinin s÷rd÷r÷lebilirliği istikrarsızdır. Sermaye hareketlerindeki bu serbestlik artarak devam ettiğinden, ÷lke dış şoklarla karşı karşıya gelmekte ve cari işlemler dengesinin s÷rd÷r÷lebilirliğini daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle uzun vadeli sermaye hareketleri kısa vadeli sermaye hareketlerine göre daha s÷rd÷r÷lebilirdir. Bu durumdan sermaye hareketlerinin cari denge üzerindeki etkileri gelişmekte olan ÷lkelerde tasarruf eksikliğinden dolayı ortaya çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİLERİNDE VE TÜRKİYE'DE SERBEST DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2. Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Etkileri

Günümüz serbest piyasa dalgalanmalarında görülen cari açık sorunu, dünyada birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri uzun dönemlerden beri etkileyen önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası dış ticarete engellerin kaldırılmasıyla birlikte hemen hemen bütün ülkelerde cari açık büyük bir sorun haline gelmiş ve bu açıkların böyle büyük ve önemli boyutlara ulaştığı dönemlerde ekonomik krizler meydana gelmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin 1929 Ekonomik Buhran ve bunun gibi krizlerden sonra ülkelerin cari işlemler açığında meydana gelen gelişmeler tarihsel açıdan incelenecek ve cari işlemler açığına yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

2.1. Dünya'da Cari İşlemler Açığının Gelişimi

Dünya ekonomilerinde geçmişten günümüze dek meydana gelen değişimler göz önüne alındığında dünya ekonomilerinde özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde görülen yüksek cari açıkların olmasına rağmen bu açıkların dış dengenin sağlanmasında küçük bir etkiye sahip oldukları ve aksine diğer taraftan yüksek döviz rezervlerine sahip olan bu ülkelerin cari fazla verdikleri görülmektedir. Dünya ekonomilerinde 1950'li dönemlerden itibaren görülen dış denge ve açık sorunlarına bakıldığında etkisinin eskisi kadar önem teşkil etmediği görülse de dikkat edilmesi gereken makro-ekonomik bir göstergedir.

2.1.1. Bretton Woods Sistemi ve Çöküşü

1929 yılında yaşanan ve etkisini 1930 yılının sonlarına kadar hissettiren Dünya Ekonomik Buhranı veya Finansal Kriz, başta Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı merkez almasına rağmen, kapitalist sistemdeki diğer bütün ülke ekonomilerinde o güne kadar görülmemiş zararlara yol açmıştır (Kaygusuz, 2014: 153). Bu finansal kriz sonrasında ülkelerde ortaya çıkan yüksek düzeyli işsizlik, ekonominin daha fazla daralmasına ve durgunlaşmasına sebep olmuştur. 1929 finansal krizin en önemli sonuçlarından biri

altın para standardının yıkılması ekonominin arz yönünün çökmesidir (Orhan, 2013: 55).

Bu altın para standardının çökmesiyle birlikte Amerika (ABD) piyasalarında bir endişe ve panik meydana gelmiştir. Piyasalarda oluşan bu panik sonucunda sanayi, üretim ve istihdam gibi makroekonomik göstergeler üzerinde önemli ölçüde çöküşler meydana gelmiş ve ABD ulusal sanayisini korumak için gümrük tarifeleri uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla bu tarifelerle birlikte ABD'nin ithalatı önemli ölçüde azalmış ve uluslararası piyasalara kredi sağlayamaz duruma gelmiştir (Olcay, 2013: 70).

1929'da yaşanan finansal krizle birlikte yıkılan altın para standardı uluslararası parasal sistemde karışıklıklara neden olduğundan dünya ticaretinde yeni bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü uluslararası parasal sistemde yaşanan bu karışıklığın nedeni bir dünya parasının olmayışıdır. Dolayısıyla bu ihtiyaçla birlikte 1944'te İkinci Dünya Savaşı'nın halen devam ettiği süreçte savaş sonrasında, dünya ticaretinin serbestleşmesi, ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi, döviz kurlarında istikrarın yeniden sağlanması kısacası uluslararası düzenin yeniden sağlanması amacıyla, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta Uluslararası Para Fonu (IMF)'in kurulması kararlaştırılmıştır (Doğan, 2014: 33).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, çöken para sistemine alternatif olarak meydana gelen Bretton Woods Para Sistemi, Amerika dolarına sterlinden sonraki ikinci bir konvertibl para olma özelliğini taşımıştır. ABD dolarının gücünü kurumsallaştıran bu sistem, doları rezerv konumuna yükseltmiştir. Bunun sonucunda ABD doları önemli bir yere sahip olmuştur (Şişman, 2008: 67-68). Bretton Woods Sisteminde, IMF'ye üye olan ülkeler paralarını sabit kurdan dolara endekslemişlerdir. 1 ons altını ise 35 ABD dolarına sabitleyerek ülkelerin biriktirdikleri dolarları çevirme imkânı da yaratılmıştır (Meltzer, 1991). Ayrıca Amerika bu sistem gereği Avrupa ülkelerine yardım fonları da sağlayabilmektedir.

Bretton Woods Para Sistemi 1960'lı yılların sonuna kadar herhangi bir sorun yaşanmadan etkin bir şekilde kullanılmıştır. Ancak sistemin fiilen çöküşü ise 1971 yılına dayanmaktadır. 1960'lardan sonra doların aşırı değerlenmesi, ülkelerin dış açık vermeye başlamaları ve enflasyonun yükselmesi ile birlikte başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, ülkeler yoğun bir şekilde dolar satıp ve karşılığında altın almaya

başlamışlardır. Karşılaşılan bu sorunların önüne geçmek amacıyla 1 ons altının değeri 35 dolardan 38 dolara çıkartılarak yeniden düzenlenmiş olup Bretton Woods Sistemi tekrardan kurtarılmıştır. Amerika bu şekilde doların yeniden istikrar kazanacağını düşünse de dış ticaret açığı hızla artmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda 1973'te ikinci kez IMF'nin izniyle dolar devalüe edilerek 1 ons altın 42 dolar olmuştur. Ancak çift kademeli "altın fiyatlama sistemi" veya "özel çekme hakkı" uygulaması denenmiş olsa da dolardan kaçışlar artarak devam etmiş ve böylece dolar altınla desteklenemez bir hale gelmiştir (Al, 2015: 131). Aynı zamanda çöküşün bir başka nedeni de; ABD Bretton Woods 'ta ABD doları için belirlenen kısıtlamaları ihlal edince De Gaulle'nin eleştirileri sonrası ABD Merkez Bankası (FED) 15 Ağustos 1971'de her bir dolar karşılığı ödemek zorunda kaldığı 0,88 gr altını vermeye razı olmadığından ABD başkanı Nixon yabancı merkez bankaları tarafından arz edilecek dolarları altına dönüştürme zorunluluğunu geçici olarak kaldırmıştır (Başaran, 2019: 232). Böylelikle uygulanan bu politika da başarılı bir şekilde ayakta duramamıştır. Yaşanan bütün bu olumsuzluklar neticesinde 1973'te ülkelerin ulusal paralarının altın ile bütün bağları koparılmış ve döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılmasıyla Bretton Woods Sistemi fonksiyonunu kaybetmiştir. Bretton Woods Sisteminin yıkılmasıyla ülke paraları serbestçe fiyatlanmaya başlamış ve sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki engeller azalmaya başlamıştır. Çapraz kurlar oluşmuş ve kur riskleri de ortaya çıkmıştır (Al, 2015: 131).

Bretton Woods Sisteminin çökmesinin ardından uluslararası para fonu, döviz kurlarındaki istikrarı sağlama fonksiyonunu kaybetmiştir. Fakat IMF, yeni uyum programları adı altında yalnızca üye ülkeler için değil, diğer ülkeler için de fon sağlayıcı ve politika önerici bir kuruluş olma özelliğine sahip olmuştur (Yiğit, 2018: 47).

2.1.2. Petrol Krizi ve Borç Sorunu

Bretton Woods sisteminin yıkılmasının ardından yine 1973 yılında Arap Ülkeleri ile İsrail arasında bir savaşın başlaması bu savaş neticesinde petrol fiyatlarının dört katına çıkarılması dünya ekonomisinde yeni ve en büyük ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde petrol fiyatlarında yaşanan artış, üretim maliyetlerini arttırdığı için ödemeler dengesi ve enflasyon sorununu da beraberinde getirmiştir. 1973 Petrol Krizi, Arap Ülkelerinin ülkelerindeki petrolü Batı dünyasına

karşı siyasi bir koz olarak kullanmak istemesinden dolayı meydana gelen bir krizdir. Ancak Arap ülkelerinin yapmış oldukları bu petrol ambargosu hemen hemen bütün ülkeleri, önemli derecede etkisi altına almıştır (Akgün, 2015: 102). Arap Ülkelerinin petrol ihracatını kısa bir süre için azaltması, petrol üreten ülkeleri fiyatları giderek daha da teşvik etmiştir. OPEC üyeleri bu fiyatı 1974'te 11,651 ABD doları/ varil olarak belirlemiştir. Bu artış bir yıl içerisinde petrol fiyatlarının dört katına çıkması demektir. Böyle bir artış; petrol ithal eden ülkelere dezavantaj getirirken, petrol ihraç eden ülkelere ise “Petro dolar” olarak adlandırılan sermaye akımlarını meydana getirmiştir (Öztürk ve Saygın, 1973: 3).

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği)'in petrol fiyatlarını çok yüksek oranlara çekmesi, söz konusu olan ülkelerin ödemelerini dış borçlanma yoluyla ödemek istemeleri ve sonucunda borçlarını ödeyememelerinden dolayı petrol krizinin, dış borç krizine dönüşmesine sebep olmuştur (Yiğit, 2018: 48).

1973 ve sonrasında yaşanan petrol krizleriyle birlikte gelişmekte olan ülkeler cari işlemler açığına bir de dış borç sorununu eklemişlerdir. Çünkü petrol fiyatlarının yüksek seviyelerde olmasından dolayı ithalatçı ülkelerin satın alma gücü azalmış ve diğer mallara olan talepleri ise hızla düşmüştür. Bunların önüne geçemeyen bu ülkeler bozulan dış ödemeler dengesini kontrol edemez hale geldiklerinden çözümü ithalatlarını kısımakta bulmuşlardır. Bu ülkelerin ithalatlarını kısma politikası gelişmekte olan ülkelerin de ihracatlarında gerilemeye yol açmıştır. Yaşan bu krizlerde tek kazançlı taraf büyük gelir transferi elde eden OPEC olmuştur. Çünkü yaşanan krizle beraber gelişmekte olan ülkelere başlayan dış borçları ödeyememe olgusu yaygınlaşmış ve bir kriz haline gelmiştir. Bu kriz neticesinde az gelişmiş ülkelere artan giderler bu ülkeleri daha fazla cari açık vermeye sevk etmiş ve diğer yandan da borcu borçla kapatmaya yöneltmişlerdir (Karagöz, 2007: 99).

1970'li yılların sonralarına doğru, yaşanan petrol krizinin etkisiyle beraber artan dış borçlar 1979'da ikinci bir petrol krizini meydana gelmesine neden olmuştur. Bu ikinci petrol krizi şokunun meydana gelmesiyle, petrolün ithalatçısı konumundaki gelişmekte olan ülkelerin dış ödeme açıkları tekrardan büyümüş ve dünya ekonomisi stagflasyona girmiştir. Bu durum karşısında artan fiyatların önüne geçmek için sanayileşmiş ülkeler anti-enflasyonist politikalar uygulamaya karar vermiş, bu durum da ticaret hacmini daraltmıştır. 1979 ikinci petrol krizinden sonra faiz oranları hızla

artmış ve dış ticaret hadleri de gelişmekte olan ülkelerin aleyhine dönmüştür (Sugözü, 2010: 212).

1973 ve 1979 yıllarında meydana gelen bu petrol krizlerinin ardından dünya ekonomisi 1929 finansal krizden sonraki en büyük durgunluğa sahne olmuştur. 1970’li yılların ortasında yaşanan savaşlar ve krizler sebebiyle Bretton Woods Sistemi’nin yıkılmasıyla beraber, finansal ve teknolojik yenilikler doğrultusunda hızla bir küreselleşme süreci yaşanmaya başlanmıştır. 1980’li yıllara baktığımızda ise, 1970’li yıllardaki ekonomik gelişmeler, petrolü daha az kullanmak amacıyla birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda petrol talebi kontrol altına alındı ve daha istikrarlı seviyelere dönmeye başlanılmıştır. Bu dönemde başlayan liberalleşme de ülkelerin toparlanmasına katkı sağlamıştır.

2.1.3. 2008 Küresel Krizi (Subprime Mortgage)

2008 Küresel Krizi, birinci petrol krizini (1973) izleyen çeyrek yüzyılı aşan sürede yaşanan ve giderek artan krizler zincirinin sonuncusudur. 2007’nin ikinci yarısından sonra ABD ve Avrupa’da taşınmaz mal piyasasında başlayan ve etkilerini dalga dalga tüm dünyada yaygınlaşarak gösteren küresel ölçekte bir krize dönüşmüştür. Küreselleşme olgusunun bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu küresel finansal krize neden olan en önemli olay Amerika emlak piyasasının 2000’li yıllardan sonra Mortgage ile finanse edilmesidir. Mortgage gibi kolay elde edilen kredilerle finanse edilen emlak piyasalarında artan talep karşısında fiyatlar aşırı derecede yükselmiştir. Bu olumlu olay sonucunda, bankalar düşük gelirlilerin kredi taleplerine olumlu cevap vermeye başlamıştır. 2008 yılı itibariyle etkisini tam olarak gösteren bu krizle, konut fiyatlarında yaşanan yüksek risk ve faiz temelinde kurulan, Mortgage kredi piyasasının çökmesine neden olmuştur. Mortgage kredi piyasasının çökmesiyle yüksek kredi faizlerini ödeyemeyen düşük gelirli grupların bireysel iflasları, konutlara el koyma sürecini de beraberinde getirmiştir. El konulan bu konutların elden çıkartılamaması bankaların likidite sıkıntısına girmelerine yol açmıştır (Orhan, 2013: 143-144).

Gelecekteki muhtemel kayıpları göz önüne alan bankalar, güvensizliğin artmasıyla birbirlerine borç vermeyi durdurmuş ve bütün kredi piyasaları daralmaya başlamıştır. Dünyadaki bütün yatırımcıların yüksek hacimli teminatlı borç senedi piyasalarında yer almaları krizi geride kalan diğer ülkelere de taşımıştır. Bu doğrultuda birçok ülkenin ekonomisi daralmış ve ciddi boyutlarda ekonomik sorunlar meydana gelmeye

başlamıştır (Kutlu, Demirci, 2011: 121). Bu bankalara verilen yardım fonları yüzünden kamu borçları giderek artmış hatta Yunanistan'ın kamu borçlarını ödeyememesiyle birlikte Avrupa Borç Krizi de ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin zayıf ekonomilerinde krize bağlı olarak talepteki düşüş sebebiyle büyüme gerilemiştir. AB ülkelerinden Almanya, Hollanda gibi güçlü ekonomileri krizden etkilenmezken, Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan, İspanya (PIIGS) ülkelerinin etkilenmesiyle krizden çıkabilmek amacıyla Uluslararası Para fonu (IMF) ile Avrupa Merkez Bankası yardımlarının yanı sıra, ödemeler dengesi fonu oluşturmuş böylece AB üyesi olan ülkelerin yaşadıkları sorunlar için fon sağlamayı hedeflemişlerdir.

2.2. Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Tarihsel Gelişimi

1980 öncesi dönemde ithal ikameci politikalarla dışa kapalı bir ekonomi modeli uygulayan Türkiye, 1980’li yıllarda küreselleşme olgusunun dünyada hâkim olmaya başlamasıyla dışa açık ekonomi modeline geçilmiştir. Türkiye’de yaşanan bu yeni sürecin olumlu etkileri gibi olumsuz etkileri de olmuştur. Bu sürecin en önemli olumsuz etkisi 1980 öncesindeki dışa kapalı ekonomide olmayan yeni sorunun, 1980 sonrası dışa açık ekonomi modelinde cari açık sorununun meydana gelmesidir. Türkiye’nin cari açığı ve tasarruf yetersizliği gibi göstergelerden doğmuş ve açıkların artarak devam etmesi ekonomik krizleri de tetiklemiştir. 1980’li yıllarda Türkiye’de uygulanmaya başlayan dışa dönük ekonomi politikasıyla amaçlanan, ülke sanayisinin dış rekabete açılması ve piyasa ekonomisinin ağırlıklı bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Bu başlıkta Türkiye’de 1980-1990 dönemi, 1990-2000 ve 2000 sonrasındaki dönemlerde cari işlemler açığının tarihsel gelişimi anlatılacaktır.

2.2.1. 1980-1990 Dönemi Gelişmeleri

1970’li yılların sonlarına doğru sabit kur politikasının izlendiği Türkiye ekonomisi önemli bir ödeme güçlüğüyle karşı karşıya gelmiştir. Bu sorunun en büyük nedeni, ekonominin dışa açık olmaması ve uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejileri olmuştur. Türkiye ithal edilen malları ülke içinde üretip tekrar yurtiçinde satıp iç talebi karşılamayı amaçlamıştır. Ancak 1980’li yıllara doğru bu politika, amacına uygun biçimde işlemediğinden dolayı negatif ithal ikamesine yol açmış ve kapasite kullanım oranı yarı yarıya düşüş göstermiştir. Bundan dolayı 1970’li yılların sonunda büyük bir cari açık ile karşı karşıya kalmıştır.

Yaşanmakta olan ekonomik dar boğazı genişletmek ve dış ticareti serbestleştirmek için 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide radikal değişimleri de amaçlayan bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Bu istikrar programının uygulanmasına neden olan asıl faktör; 1970’li yılların sonuna doğru gittikçe ağırlaşan dış borçlar sorunu ve sorunun üretim için gerekli ithalatın yapılmasını engelleyerek, istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmektir. Dolayısıyla uygulanan bu istikrar politikalarında, döviz darboğazının aşılması ve döviz gelirlerini artırıcı değişim yaratılması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye bu istikrar programıyla hızlı bir serbestleşme sürecine girmiştir. 24 Ocak 1980 Kararlarının temel amacı; ülkenin borçlarını ödeyebilir bir duruma gelmesi ve dışa açık bir ekonomiyle sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu hedef doğrultusunda ithal ikameci sanayileşme yerine ihracatı artırmaya ağırlık veren politikalar benimsenmiştir. Alınan kararları şöyle özetleyebiliriz (Yiğit, 2018: 56).

- Ekonomik istikrarı sağlayarak enflasyonun düşürülmesi ve Türk parasının devalüe edilmesi,
- Dışarıdan almaktansa içeriden temine dayalı “ithal ikameci” politikaların yerine ülkeye döviz girişi sağlayacak ihracata dayalı bir ekonomi modelinin benimsenmesi,
- Esnek kur uygulamasına geçilmesi,
- Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)’in özelleştirilmesi, Reel faiz uygulamasına geçilmesi yani faiz hadlerinin artık devlet tarafından değil piyasa tarafından belirlenmesi.

Alınan 24 Ocak Kararlarıyla, kısa zamanda ödemeler dengesi açıklarının ve enflasyonun düşürülmesi amaçlanmış olsa da hızlı yapılan serbestleşme ile 1989’da sermaye akımlarının önündeki engellerin bütünüyle kaldırılmasıyla Türkiye ekonomisinde yeni krizlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Dış ticaretin hızla serbestleşmesinden sonra ülkenin gayrisafi milli hasıla oranı 1980’ler ile 1990’lı yıllarda ortalama olarak gerilemiş enflasyon oranı ise devamlı olarak artmış bu da dış borç stokunun giderek yükselmesini sağlamıştır.

Tablo 3: 1980-1989 Yılları Arasında Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İhracat	İthalat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1980	-3.408	2.910	7.909	36,8	-4.999
1981	-1.936	4.702	8.933	52,6	-4.230
1982	-952	5.745	8.842	65,0	-3.096
1983	-1.923	5.727	9.235	62,0	-3.507
1984	-1.439	7.133	10.757	66,3	-3.623
1985	-1.013	7.958	11.343	70,2	-3.385
1986	-1.465	7.456	11.104	67,1	-3.648
1987	-806	10.190	14.157	72,0	-3.967
1988	1.596	11.662	14.335	81,4	-2.673
1989	938	11.624	15.762	73,6	-4.167

Kaynak: TÜİK

Tablo 3’e baktığımızda 1980-1989 yılları arasında ithalat ve ihracat oranlarında hızlı gelişmelerin yaşandığı gözle görülür bir gerçektir. 1980 yılında 2,9 milyon dolar olan ihracat 1989’da 11,6 milyon dolara yükselmiştir. Aynı yıllarda ithalat oranına baktığımızda 7,9 milyon dolardan 15,7 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Özellikle dönemin ilk yıllarında ihracattaki gelişmelerin ithalattaki gelişmelerden daha hızlı olduğu görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %36’dan %73’e ulaşmaktadır. 1980 yılında, ticaretin serbestleşmesiyle cari denge, 3.408 milyon dolar cari açık vermiş, bu rakam 1988-1989 yıllarına gelindiğinde ise cari işlemler dengesi 938 milyon dolar fazla vermiştir.

1989 yılından itibaren finansal serbestleşme çalışmalarına ağırlık verilmiş ve doğrultuda atılan son önemli adım 1989 yılında alınan 32 Sayılı Karar olmuştur. Alınan bu karar ile Türkiye’nin liberalleşme altyapısı büyük bir ölçüde tamamlanmış olup 1989’da Türk Lirası’nın konvertibl olmasıyla ekonomi tamamen dışa açık hale getirilmiştir. 32 Sayılı Karar’dan sonra iç ve dış tasarruf açığının kapatılması ve sermaye hareketleri üzerindeki bütün kısıtlamaların kaldırılması için yeni düzenlemelere gidilmiştir. Amaç bütçe dengesinin sağlanması, faiz oranlarının yükseltilerek sermaye girişlerinin özendirilmesidir. Ancak amaçlanan bu hedeflerin yerine getirilmeden uygulamaya konulması finansal serbestleşme politikalarıyla

birlikte yurtiçi faiz hadlerini yükseltmiş, kısa vadeli sermaye hareketlerini hızlandırmış ve sermayenin reel üreticilerini spekülâtif finansal alanlara yönlendirmiştir. Bu durum sonucunda Türkiye'ye aşırı sermaye girişleri yaşanmıştır. 32 Sayılı Karar ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek faiz oranlarından kar elde etmek amacıyla gelen sıcak paralar bir yandan döviz kısıt olmaktan çıkmakta diğer yandan paranın değer kazanmasıyla ithal malları fiyatları ucuzlamakta, ihrâç mallarının fiyatları ise pahalılaşmaktadır. Bundan dolayı Türkiye yüksek faiz oranlı politikaları izlemiştir (Polat, 2008: 72-73).

2.2.2. 1990-2000 Dönemi Gelişmeleri

1980'li yıllarda özellikle sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla beraber genellikle TL'nin aşırı değerlenmesinden kaynaklanan yüksek cari işlemler açığı meydana gelmiştir. Türkiye ekonomisi 1980-1990 yılları arasında bir genişleme dönemi yaşamış ve 1990'lardan sonra ise yerini durgunluğa bırakmıştır. 1994'te ekonomiyi krize götüren sebep, TL'nin aşırı değerlenmesi ve kısa vadeli yabancı sermaye akımları olmuştur. Türk lirasının aşırı değerlenmesine izin veren bu politikalarla ithalat artarken, ihracat azalmaya başlamıştır. İthalat ve ihracat arasındaki bu dengesizlik cari açığın giderek büyümesine yol açmış ve bir sonraki süreçte 1994,2001 ve 2008 krizlerinin altyapılarını oluşturmaya zemin hazırlamıştır.

1991 yılında yaşanan Körfez Krizi ekonomik büyümeyi durma noktasına getirmiştir. Bu kriz Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatını da olumsuz etkilemiştir. Çünkü bu kriz ile birlikte iç talep daralmış ve döviz piyasalarında görülen hareketlilik ihracatı artırırken, ithalatta ters yönde bir etki yapmıştır. Sonuç olarak büyümedeki bu düşüş sonraki dönemlerde de inişli ve çıkışlı olarak devam etmiştir (Tarhan, 2014: 52).

1994 yılına baktığımızda bu yaşanan krizler iç borçlanma sorununu daha da kötüleştirmiştir. Bu dönemde meydana gelen gelişmeler kısaca şöyledir; TL'nin tam konvertibilitesine geçildiği dönemde bütçe açıklarının artışı iç borçlanmada bir artış meydana getirmiştir. İç borç faiz oranlarının artmasıyla birlikte yurt dışından kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkeye girişi hızlanmıştır. Bu kısa vadeli sermaye girişleri iç borçlanma için ek kaynak oluşturduğu gibi TL'nin aşırı değerlenmesine ve ithalatın artmasına neden olmuştur. Bunlara bağlı olarak Türk ekonomisinin rekabet gücü hızla azalmaya başlamıştır. Sonuç olarak ithalat artmış, ihracat azalmış ve cari açıklar önemli bir boyuta ulaşmıştır (Sugözü, 2009; 73-74).

1994 yılında artan sürdürülemez cari açıklar, iç ve dış dengenin hızla bozulmasıyla ekonomide ciddi bir mali krizin meydana gelmesine neden olmuştur. Hükümet bu gibi nedenlerden dolayı dış açığı düşürmek, TL'ye değer kazandırmak ve ekonominin daha sürdürülebilir hale gelmesi amacıyla 5 Nisan 1994'te bir istikrar programı uygulamaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle bazı vergi düzenlemelerini, özelleştirmelerin hızlandırılması, mali sisteme olan güvenin sağlanması için mevduata devlet güvencesini hazinenin MB kaynaklarını kullanma olanaklarının kısıtlanması gibi düzenlemeleri kapsamaktadır (Özçam, 2004: 8). 1994 kararları ile hükümetçe alınan bazı tedbirler kısa dönemde ekonominin toparlanmasına etki etse de, uzun dönemde bir iyileşme göstermediği görülmüştür. Bu kararlardan sonra ekonomide bir daralma meydana gelmiş, buna bağlı olarak döviz kurlarındaki artışlar ihracatı artırmış ve bu dönemde cari işlemler dengesi fazla vermiş olsa da sonraki dönemlerde bu açıklar artarak devam etmiştir.

Türkiye ekonomisi 1994'te yaşanan gelişmelerden sonra hızlı bir gelişme sürecine girmeye başlamıştır. 1995'te imzalanan ve 1996'da yürürlüğe giren Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği Anlaşması ile dış ticarete yeni bir döneme girilmiştir. Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye üçüncü ülkelere karşı Avrupa Birliği'nin ortak gümrük birliği tarifelerini uygulayabilmektedir. Gümrük Birliği Türkiye ekonomisinin küresel pazarlara entegrasyonunda bir köprü görevi görmektedir. Gümrük Birliği Anlaşması'ndan sonra dış ticaretteki korumacılık azalmış, ihracat pazarlarında görülen durgunluk 1996'dan itibaren ithalat artışını hızlandırmış ve açıklarının artmasına sebep olmuştur (Mütevelli, 2018: 73).

Tablo 4: 1990-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İhracat	İthalat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi
1990	-2.625	12.959	22.302	58,1	-9.342
1991	250	13.593	21.047	64,6	-7.453
1992	-974	14.714	22.871	64,3	-8.156
1993	-6.433	15.345	29.428	52,1	-14.083
1994	2.631	18.105	23.270	77,8	-5.164
1995	-2.339	21.637	35.709	60,6	-14.071
1996	-2.437	23.224	43.626	53,2	-20.402
1997	-2.638	26.261	48.558	54,1	-22.297
1998	2.000	26.973	45.921	58,7	-18.947
1999	-925	26.587	40.671	65,4	-14.084
2000	-9.920	27.774	54.502	51,0	-26.727

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 1990’lı yıllar dış ticaret açığının arttığı, buna bağlı olarak döviz ihtiyacının da arttığı yıllar olmuştur. 1991 yılında yaşanan Körfez Krizi’nin yol açtığı sorunlar neticesinde ekonomik büyüme durma noktasına gelmiştir. İç talepteki daralma ve döviz piyasalarında meydana gelen hareketlilik ihracatı arttırırken, ithalatta tersi yönde bir etki ortaya koymaktadır.

Tablo 4’e baktığımızda 1990 yılında cari işlemler dengesi 2,6 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 1990’da Türkiye tarihinde ilk defa ithalat 22,3 milyon dolara ulaşmaktadır. Buna karşılık ihracattaki artış sınırlı olarak 13 milyon dolar civarlarında gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığının 9,3 milyon dolara ulaşmasına neden olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranını ise %58 gibi çok düşük seviyelerde gerçekleştirmiştir.

1991 yılında ihracat 13,5 milyon dolar, ithalat ise 21 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle daralan Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığı da 7,4 milyon dolara gerilmiştir. Dış ticarete görülen bu daralma ile cari işlemler dengesi de 250 milyon dolar fazla vermiştir.

1992 yılında yapılan düşük oranlı devalüasyonlar ve yüksek harcamalar sonucunda cari açık 974 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre

ihracat 14,7 milyon dolar, ithalat ise 22,8 milyon dolar artmıştır. Dış ticaret açığı ise 8,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 'da 1993 yılına baktığımızda dış ticaret ve cari dengedeki rekor açık, bütçe açıklarının artmasına ve Türkiye'den sermaye çıkışının hızlanmasına yol açarak 1994 mali krizine neden olmuştur. Tablo 4'ten görüldüğü üzere 1994'te ihracat 18,1 milyon dolara yükselirken, ithalat 23,2 milyon dolara gerilemiştir. Cari işlemler dengesi 2,6 milyon dolar fazla verirken, dış ticaret açığı ise 5,1 milyon dolara gerilemiştir.

1995-2000 yılları arasında cari işlemler ve dış ticaret dengesine baktığımızda 1995'te 2,3 milyon dolar cari açık ve 14 milyon dolar dış ticaret açığı verilirken, 2000 yılında cari işlemler açığı 10 milyon dolar civarında gerçekleşirken dış ticaret açığı ise 26,7 milyon dolar olarak artmaktadır.

2.2.3. 2000 ve Sonrasındaki Gelişmeler

Türkiye'de cari açık sorunu, 24 Ocak Kararlarıyla uygulanmaya başlayan dışa açıklık ve ihracata dayalı büyüme politikalarıyla birlikte 2000'li yıllarda ülke ekonomisi için tehlikeli bir hal almaya başlamıştır. Türkiye ekonomisinde 1994 Kararlarından sonra meydana gelen en büyük ekonomik krizler Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizleridir. Bu krizlerin 1994'te yaşanan krizden farkı ödemeler bilançosunda meydana gelen dengesizliklerdir. 2000'li yıllarda uygulanan politikaların sonuçları şöyledir; yüksek faizler düşük kur politikası ile ülkeye döviz girişi sağlanarak döviz kuru ucuzlamış, ithalat artarken ihracatta ise sınırlı bir artış olmuş ve enflasyon hedeflemesi sonucu da ulusal para değerlenmiştir (Mütevelli, 2018: 74).

Şubat 2001 krizi ise Kasım 2000 krizinin atlatıldığı düşünülürken döviz krizi şeklinde meydana gelmiştir. Kısa sürede etkisini gösteren ve spekülasyon sermaye girişlerinin durdurulamaz bir hal almasıyla birlikte IMF'den de krizi önlemek amacıyla yardım istenmiştir. Fakat finansal piyasalarda azalan güvenle ekonominin kırılgan yapısı daha da tetiklenmiş ve ortalama gecelik faizler %4000 seviyelerine yükselmiş, döviz rezervleri erimiştir. Bütün çıkan bu sorunlara karşı MB kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır (Yiğit, 2018: 61-62).

2000-2001 yıllarında art arda yaşanan bu iki krize neden olan etmenler; TL'nin aşırı değerlenmesi, cari işlemler açığında meydana gelen sürekli artışlar, bankacılık

sektöründe oluşan güvensizlik ve faiz riskinin artması bu krizlere uygun altyapıyı hazırlamış ve bu krizler ekonomiyi çökme noktasına getirmiştir.

2001 krizi sonrasında krizin atlatılması ve daha önce uygulanan ekonomik istikrar programının başarısız olması nedeniyle Türkiye ve IMF arasında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adıyla yeni bir ekonomik program oluşturulmuştur. Türkiye ve IMF arasında yapılan bu anlaşma ile fiyat istikrarının sağlanması ile enflasyon hedeflemesi öncelikli amaç olmuştur. 2001 krizinden sonra uygulamaya konulan GEGP'den sonra 2002-2003 yılları arasında meydana gelen büyümenin 2004 yılında da aynı şekilde devam ettiği ve Türkiye'nin bu dönemde ekonomide büyüme hızını yakalayarak dünyada en hızlı büyüyen ülke konumuna geldiği görülmektedir (Konak, 2012: 131). 2005 yılı Türkiye ekonomisine baktığımızda 2004'teki enflasyon oranlarındaki hızlı düşüş bu dönemde iyileşme sürecini yavaşlatmış, 2006 yılında ise enflasyon oranları hızlı bir yükselişe geçmiştir.

Türkiye'de 2001 krizi sonrasında cari işlemler açığını kronik bir duruma getiren diğer bir önemli faktör sıcak para girişlerinden kaynaklı bir büyüme sürecinin devam etmesidir. Bu dönemde cari açığın en büyük finansman kaynağı olan sermaye hareketleri ile Türkiye, bir taraftan IMF diğer taraftan ise AB Müzakere Süreci içerisinde kendisine verilen rolü üstlenmeye şartlandırılmaktadır ve küresel sıcak para hareketlerinden bir pay kapma mücadelesine girmektedir (Yeldan, 2005: 59). Türkiye'nin cari açığını sürekli olarak sıcak para ile finanse etmesi sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmesine ve 2001 yılından sonraki dönemlerde ise cari açığın sürekli artmasına neden olmuştur.

2001-2007 yılları arasında Türkiye'de cari açıkta yaşanan kötüleşme haricinde ekonomide görülen olumlu artışlar, 2007 yılı sonu itibariyle kendisini yavaş yavaş hissettiren 2008 finansal kriz ile beraber bozulmuştur. 2008 Küresel (ipotekli konut kredisi/Mortgage) krizi ilk başlarda Amerika merkezli olup konut kredilerine ilişkin geri ödemedeki zorluklar sebebiyle mali piyasalarda başlayarak sonrasında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere doğru etkisini göstermiş ve bu ülkelere olan sıcak para akışı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da sınırlı bir hale getirmiştir (Buyrukoğlu, 2015: 75).

Türkiye ekonomisi 2008 yılında meydana gelen ve dünya ekonomilerini de etkisi altına alan finansal kriz sebebiyle iç ve dış talepteki azalmalar ile düşen enerji fiyatlarına bağlı olarak ihracatın ithalattan daha hızlı artması cari işlemler açığını bu dönemde düşürmüştür. 2008 Finansal kriz sonrasında Türkiye başta olmak üzere Amerika'nın genişletici politikaları ile bollaşan döviz miktarı ve düşük kur cari açıkları daha da arttırmıştır (Akçayır ve Albeni, 2016: 37).

Türkiye ekonomisinin bu finansal krizi hızlı atlattırmasında özellikle Amerika ve AB ülkelerinin para arzını arttırmaya yönelmesi ile bütün dünyada faiz oranlarını düşürmüş olması ve küresel piyasadaki sıcak para alanını genişletip Türkiye'nin yüksek reel faiz sebebiyle portföy yatırımlarının merkezlerinden biri haline getirilmesidir (Doğan, 2014: 72).

Özetle, Türkiye'de dışa açılmaya bağlı olarak hangi dönemlerde olursa olsun borçlar devam etmiş fakat bu borçların kaynakları farklılık göstermiştir.

Tablo 5: 2000-2013 Yılları Arasında Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi	İhracat	İthalat	İhracat/İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi
2000	-9.920	27.774	54.502	51,0	-26.727
2001	3.760	31.334	41.399	75,7	-10.064
2002	-626	36.059	51.553	69,9	-15.494
2003	-7.554	47.252	69.339	68,1	-22.086
2004	-14.198	63.167	97.539	64,8	-34.372
2005	-21.449	73.476	116.774	62,9	-43.297
2006	-31.836	85.534	139.576	61,3	-54.041
2007	-37.781	107.271	170.062	63,1	-62.790
2008	-40.438	132.027	201.963	65,4	-69.936
2009	-12.168	102.142	140.928	72,5	-38.785
2010	-45.447	113.883	185.544	61,4	-71.661
2011	-75.092	134.906	240.841	56,0	-105.934
2012	-48.497	152.461	236.545	64,5	-84.083
2013	-65.004	151.802	251.661	60,3	-99.858

Kaynak: TÜİK

2000-2001 gibi kriz dönemlerinde yapılan devalüasyonların etkisi ile dış ticaret açıkları azalmış ve buna bağlı olarak cari açıklarda da azalmalar meydana gelmiştir. 2000-2007 yıllarında yaşanan gelişmeler ve uygulanan politikalar ile Tablo 5'te de görüldüğü üzere 2000 yılında 27,7 milyon dolar ihracata karşılık, 54,5 milyon dolar

ithalat ile 26,7 milyon dolar dış ticaret açığı verilmiştir. Cari açık ise 10 milyon civarlarında gerçekleşirken ihracatın ithalatı karşılama oranı %51'dir. 2007 yılında ise 107,2 milyon dolar ihracata karşılık, 170 milyon dolar ithalat ile 62,7 milyon dolar dış ticaret açığı verilmiş olup cari açık ise 37,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi bu haliyle artan düzeyde yüksek cari işlemler açığı veren bir ülke haline gelmiştir.

2008-2009 yıllarında ABD'de meydana gelen ve hızla ülkeleri etkisi altına alan mali kriz ülkelerin ithalat talebinde bir düşüşe yol açmaktadır. Bu durum Türkiye'nin ihracat hızını da olumsuz etkilemiştir. Tablo 5'e baktığımızda 2008 yılında 132 milyon dolar ihracat, 201 milyon dolar ithalat ile 70 milyon dolar dış ticaret açığı verilmiştir. Cari açığa baktığımız zaman ise 40,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ihracat 102 milyon dolara düşmüştür. İthalat 140 milyon dolar olurken dış ticaret açığı 38,7 milyon dolara gerilemiştir. Cari açık ise 12 milyon dolarken ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %72,5'tir.

Tablo 5'te de görüldüğü gibi 2009'da cari açık 12 milyon dolardan 2010 yılında 46 milyon dolara yükselmiştir. Bunun nedeni; büyüme hızındaki sıçramadır. 2011 yılında 75 milyon dolar olan cari açık 2012 yılında 48,4 milyon dolara gerilemiştir. 2013 yılında ise cari açık tekrardan yükselerek 65 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.3. Cari Açığın Nedenleri ve Ekonomik Etkileri

Cari işlemler açığı sorununun daha iyi incelenebilmesi ve çözüm yollarını ortaya koymak adına Türkiye ve gelişmekte olan ülkelerde cari açığı meydana getiren nedenleri ve bu nedenlerin ekonomiye etkisinin analiz edilmesi cari açık sorununun çözümü için büyük bir önem teşkil etmektedir.

Bu başlıkta gelişmekte olan ülkelerde cari açığa neden olan başlıca etmenler; enerjide dışa bağımlılık, ekonomik büyüme, dış ticaret açığı, tasarruf-yatırım dengesizliği/iç tasarruf açığı, dış borç stokundaki artışlardan bahsedilecektir.

2.3.1. Enerjide Dışa Bağımlılık/Enerji İthalatı

Enerji kavramı, 1700'lü yılların ortalarına doğru meydana gelmiş olsa da sanayi devrimi, kentleşme süreçleri teknoloji ve artan nüfus, gibi ekonomik ve sosyal gelişmeler ile birlikte 1980'li yıllarda serbest ticaret ile günümüze kadar artarak bir gereksinim haline gelmektedir. Özellikle sanayileşme ile birlikte az gelişmiş ülke

gruplarında cari açığa neden olan önemli faktörlerden biri olmuştur. Sanayi devrimi ile meydana gelen sanayi sektörünün ivme kazanmasıyla enerji tüketimi de bu oranda artmıştır. Bir ülkenin kalkınabilmesi için daha fazla üretim yapması ve bu üretimi yapabilmesi için de daha fazla enerji tüketmesi gerekmektedir. Bu durumda yani sanayileşmenin hızlanmasıyla özellikle enerji kaynakları yetersiz olan ülkeler için üretimde hammadde olarak kullanılan enerji, artan gereksinimler ışığında ülkeleri enerjide dışa bağımlı duruma getirmektedir (Yanar ve Kerimoğlu, 2011: 192-193).

Bir ülkede ekonomik büyüme enerji tüketimine ola talebi artırırken, enerji ithalatında oluşan artışlar da ekonomik büyümeyi artıracaktır. Büyümedeki bu artışların enerji ithalatı ile karşılanması ve yükselen petrol fiyatları cari açığı artırıcı bir etkide bulunmaktadır. Görülmektedir ki dış ticaret kanalıyla cari açığın meydana gelmesinde en önemli sektörlerden biri de enerji sektörüdür. Dolayısıyla enerji ithalatı, enerji kullanımı ve cari açık arasında pozitif bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Dış ticaret açığı kanalıyla cari açığı olumsuz etkileyen enerjide dışa bağımlılık, cari işlemler açığının artmasında en önemli unsur, ithalat içinde en önemli paya sahip olan ham petrol fiyatlarında meydana gelen sürekli artışlardır. Ham petrol fiyatlarında meydana gelen bu sürekli artışlar, enerji fiyatlarının yükselmesiyle üretim maliyetlerini de artırmaktadır. Buna bağlı olarak üretim sektörünün yaptığı ithalatın maliyetlerini de artırmaktadır (Karabulut ve Danışoğlu, 2006: 49).

Tablo 6: 1990-2016 Yılları Arasında Türkiye’de Enerji Talebinin Dışa Bağımlılık Oranı (ETDBO)

Yıllar	ETDBO (%)	Yıllar	ETDBO(%)
1990	51,6	2010	69,4
1995	57,7	2011	71,9
2000	67,2	2012	73,4
2005	72,4	2013	73,5
2006	72,7	2014	75,0
2007	73,8	2015	76,0
2008	71,8	2016	74,1
2009	70,6		

Kaynak: ETKB, EİGM (Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, 2017-2018)

Tablo 6’deki verilere baktığımızda görüldüğü üzere Türkiye’nin enerji talebinin dışa bağımlılık oranı 1990’lı yıllarda %51 civarında iken özellikle 1990’lı yıllardan

itibaren doğalgaz kullanımındaki büyük artışlara bağlı olarak önemli bir artış göstermektedir. 2000’li yıllardan sonra %75 seviyelerine ulaşmıştır.

2.3.2. Dış Ticaret Açığı

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açığın meydana gelmesindeki en önemli faktör dış ticaret açığıdır. Türkiye’de 1980’li yıllardan önce ithalata dayalı sanayileşme yani ithal ikameci üretim politikaları uygulanmıştır. Bu politikayla gereksinim duyulan bütün ürünlerin yurtiçinde üretilmesi sağlanmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile ülke ekonomisinin dış dünyayla serbest ticaret yapmasının önündeki engeller kaldırılmış ve ithalata dayalı sanayileşme politikalarının yerine ihracata dayalı sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Ancak ekonomideki gerekli altyapı sağlanmadan başlayan bu serbestleşme süreci, ihraç edilenden fazlasının ithal edilmesi nedeniyle dış ticaret açıklarının büyümesine yol açmış ve ülkeleri ithalata bağımlı hale getirmiştir (Yiğit, 2018: 65). Dış açıklarının artması cari açıkların da büyümesine neden olmuştur. 1980 sonrası dönemlerde dışa açılma süreciyle birlikte ekonomik krizlerin yaşandığı yıllar çıkarılırsa dış ticaret açığı sürekli bir büyüme eğilimi göstermiştir. 1980-1990 yılları arasında cari açık küçük oranlarda seyretmiş, 2000’li yıllardan sonra ülke ekonomisi için önemli bir hal almaya başlamıştır. 2000’li yıllarda cari açığın büyük boyutlara ulaşmasındaki en önemli faktörler, bu dönemde TL’nin aşırı değerlenmesi ve buna bağlı olarak meydana gelen dış ticaret açıklarının büyümesi, enerji ithalatına olan bağımlılık ve 1996 yılında AB ile yapılan Gümrük Birliği’nin geciken etkilerinin yansımalarıdır.

Sonuç olarak, dışa açılma sürecinde özellikle ithalata dayalı sanayileşmeden vazgeçilerek ihracata dayalı büyüme politikaları uygulanmıştır. Uygulanan bu politikalar sonucunda ekonomideki değişikliklerin sağlanamaması yüksek enflasyon ile karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle bu dönemde satın alma gücünün yetersiz olduğu bir iç pazar oluşmuştur. Bu sebeple üretim optimal ölçekle yapılamamış ve küçük sanayiciler ileri teknolojiye yönelik tesisler kuramamışlardır (Altunöz, 2014: 121).

Tablo 7: Türkiye’de 1980-2018 Dönemi Dış Ticaret İstatistikleri

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	10 819 486	36,8
1985	7 958 010	11 343 376	-3 385 367	19 301 386	70,2
1990	12 959 288	22 302 126	-9 342 838	35 261 413	58,1
1995	21 637 041	35 709 011	-14 071 970	57 346 052	60,6
2000	27 774 906	54 502 821	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	41 399 083	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	51 553 797	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	69 339 692	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	97 539 766	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	116 774 151	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	170 062 715	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	140 928 421	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	185 544 332	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	240 841 676	- 105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	236 545 141	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	251 661 250	- 99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	242 177 117	- 84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	207 234 359	- 63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	198 618 235	- 56 088 651	341 147 819	71,8
2017	156 992 940	233 799 651	- 76 806 711	390 792 592	67,1
2018	168 023 391	233 039 038	- 55 015 647	391 062 429	75,3

Kaynak: TÜİK

Tablo 7’de görüldüğü gibi dış ticaret istatistikleri verilmektedir. İhracat ve ithalat arasındaki ilişkiye baktığımızda 1990’lı yıllardan itibaren günümüze kadar ihracat ve ithalat verilerinde bir artış olduğu görülmektedir. 2000’li yıllarda ithalatın ihracattan daha fazla oranda artmasından dolayı dış ticaret dengesinde açıklar yaşanmaktadır. 1990 yılında 22 milyon dolar ithalat ve 12 milyon dolar olan ihracatımız 2018 yılı itibariyle ihracat 156 milyon dolara ulaşırken ithalat ise 233 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 1990 yılında dış ticaret hacmimiz 35 milyon dolar iken 2018 yılında 391 milyon dolardır. Dış ticaret açığı izlenildiği üzere 1990 yılında 9,3 milyon dolarken 2018 yılında bu rakam 55 milyon dolara yükselmiştir. Son olarak ihracatın ithalatı karşılama oranına bakarsak 1990’da %58 iken 2018 yılında %75 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

2.3.3. Tasarrufların Yetersizliği (İç Tasarruf Açığı)

Ülkemizde cari açığın temel nedenlerine baktığımızda karşımıza ilk çıkan faktör iç tasarrufların yatırımları karşılayamaması yani tasarrufların yetersizliğidir. Bilindiği üzere cari açık, kamu ve özel kesimi toplam yatırımları ile tasarruflar arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Yatırım- tasarruf arasında meydana gelen bu farkın negatif çıkması, yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığını ve bir dış kaynağa ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yurtiçi tasarruflar yatırımları karşılayamamakta, yatırımlar ise dış borçlanma ile gerçekleştirildiğinden dolayı cari açıklar artmaktadır (Göçer, 2013: 220). Bu sebeple tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan cari açık ve cari açığın sürdürülebilirliği yapısal olarak değişim sağlayacak politikalar ile yani yurtiçi tasarrufların artırılması yoluyla üretken alanlarda yatırım yapılmasıyla dengeye gelebilmektedir. Yurtdışından finanse edilen kaynaklar üretim kapasitesini artırıcı yatırımlara yönelik ise borçları ödeyebilme kolaylaşacağından sürdürülebilirliği de olumlu yönde etkilemektedir.

2.3.4. Dış Borç Stoku

Cari açığa sebep olan diğer bir faktör dış borç stokundaki artışlardır. Dış borçlanmanın cari açığa asıl etkisi borçların anapara ile faiz ödemelerinden kaynaklı olmasıdır. Bu dış borç anapara ödemeleri, finans hesabına kaydedilirken, faiz ödemeleri cari işlemler hesabında kaydedilmektedir. Dış borçların ödeme tarihlerinde faiz ve anapara finansal yük oluşturduklarından dolayı cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini tehdit etmekte ve ülkenin dışarıya olan bağımlılığını da artırmaktadır. Dış borçlanmadaki artışlar genellikle tasarrufların yetersiz kalmasından dolayı meydana gelmektedir. Çünkü ülke ekonomisinin temel sorunu olan tasarrufların azlığı ülkenin borç yükünü artırmaktadır. Ayrıca dış borç stokundaki yükselişin bir diğer nedeni de ülkedeki ekonomik büyümenin dış borçlarla finanse edilmesidir. Sonuç olarak ülkemizin dış borçlanması devamlı artış eğiliminde ve finansal olarak dışa bağımlı bir durumdadır (Mütevellî, 2018: 89)

Tablo 8: Türkiye’de Brüt ve Net Dış Borç Stokları (Milyon \$) ile Brüt ve Net Dış Borçlarının Milli Hâsılaya Oranları (%)

Yıllar	Net Dış Borç Stoku	Brüt Dış Borç Stoku	Net Dış Borç Stoku/GSYH (%)	Brüt Dış Borç Stoku/GSYH (%)
1989	30.370	43.911	21,3	30,8
1990	35.903	52.381	17,9	26,1
1995	47.746	75.948	21,1	33,6
2000	78.425	118.602	28,9	43,6
2001	78.509	113.592	39,1	56,5
2002	88.451	129.601	37,4	54,8
2003	96.189	144.179	30,7	45,9
2004	102.975	161.160	25,6	40,0
2005	98.997	170.781	19,8	34,2
2006	108.406	208.007	19,8	38,0
2007	133.990	249.931	19,8	36,9
2008	151.840	280.866	19,6	36,2
2009	146.490	268.867	22,6	41,6
2010	172.781	291.760	22,4	37,8
2011	182.657	305.384	22,0	36,7
2012	190.166	342.154	21,8	39,3
2013	230.079	392.677	24,2	41,3
2014	245.120	405.732	26,2	43,4
2015	253.178	400.332	29,4	46,4
2016	254.317	409.251	29,5	47,4
2017	291.723	455.077	34,3	53,4
2018	286.195	448.452	34,4	53,8

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo 8’de Türkiye’deki net ve brüt dış borç stoklarının GSYH’a oranlarının zaman içerisindeki değişimi verilmektedir. Dış borçların sürdürülebilirliği açısından önemli olan bu oranlar ülkemizde 2000’li yılların başlarında uygulanan maliye politikaları ile bir iyileşme gösterse de 2012 yılı sonrasındaki dönemlerde milli hâsıladaki payı artış göstermektedir. 2012’de %21,8 olan bu oran 2017’de %34,3 ve

2018 yılı itibariyle de %34,4 olarak gerçekleşmektedir. Bu oranlar bize dış borçların sürdürülebilirliğinin yıllar itibariyle zorlaştığını göstermektedir.

Tablo 8’de Türkiye’de dış borç stoklarında meydana gelen artışlara yıllar itibariyle baktığımızda 1990 yılında 36 milyon dolar civarında olan net dış borcumuz 2000 yılında 78 milyon dolara yükselmiştir. 2007 yılından sonra da artarak devam eden borç stokumuz 2017 yılında 291 milyon dolara yükselmiş ve 2018 yılında ise 286 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.3.5. Genişletici Para ve Maliye Politikaları

Cari açığa sebep olan diğer bir faktör uygulanan genişletici para ve maliye politikalarıdır. Ülkenin yüksek bir büyüme gerçekleştirmek için uyguladığı politikalar, iç talebi canlandırırken, cari açığı olumsuz etkilemektedir. Cari işlemler açığını kapatmak için sadece para politikasının değil maliye politikalarının da daraltılması gerekmektedir. Çünkü uygulanan genişletici maliye politikaları bütçe açıklarına yol açmakta ve yurtiçi faiz oranlarını yükseltmektedir. Dolayısıyla yüksek faiz oranlarıyla birlikte ülkeye sermaye girişleri artmakta ve buna bağlı olarak döviz kurlarında bir düşüş meydana gelmektedir (Altunöz, 2014:122). Döviz kurundaki düşüşler ülkede ihracatı azaltır, ithalatı ise artırır.

Türkiye’de 2008 finansal krizinin etkilerini bir an evvel yok edebilmek için uygulanan vergi indirimleri politikaları, istihdamı artırmak için yapılan uygulamalar ülke ekonomisinde iç talebi artırmıştır. Fakat bu süreçte cari açıklar da sürekli artmıştır.

2.3.6. Ekonomik Büyüme

Cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye baktığımızda genellikle kabul edilen ekonomik büyümenin cari açık üzerinde etkili olduğunu savunan görüşe göre, cari işlemler açığının sebebi büyümeden kaynaklanan talep artışlarıdır. Diğer görüşü savunanlara göre ise, cari açığın nedeni aşırı değerlendirilmiş ulusal paradır (Erbaykal, 2007: 82)

Türkiye başta olmak üzere az gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmı ithalata dayalı bir büyüme gerçekleştirdiklerinden, başka ifadeyle üretimlerinde ithal girdiyi büyük oranda kullandıklarından dolayı büyüme oranlarındaki artışlar neticesinde cari dengede ciddi bozulmalar yaşanmaktadır (Telatar ve Terzi, 2009: 119).

Ülkelerin üretim yapısında ithal girdi belirleyici bir rol üstlenmektedir. Yüksek oranlarda ithal girdi ihracatın ithalatı karşılama oranında bir azalmaya, dış ticaret ve cari dengede ise bozulmalara neden olmaktadır. İhracat gelirlerinin çoğu zaman ara malı ithalatını bile karşılayamadığı dönemlerde ithalat hacmindeki büyük artışlar dış ticaret dengesini bozarak cari açıkların artmasına neden olmaktadır. Cari işlemler dengesindeki bozulmaların önlenmesi için ithal girdiye dayalı üretimin değiştirilmesi gerekmektedir (Aras; Öztürk; Erdoğan, 2012: 95).

2.3.7. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımlarının Kar Transferleri

Türkiye ekonomisinde cari açığı etkileyen faktörlerden biri de doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının kar transferidir. Cari işlemler hesabının gelirler kalemine doğrudan yabancı yatırımların (DYY) kar transferleri, sermaye ve finans hesabına kaydedilmektedir. Yine aynı biçimde portföy yatırımlarının karları gelirler hesabına kaydedilmektedir. DYY, ithalatı ikame ederek ve ihracattan sağlanan kazanç ile cari işlemler hesabını etkilemektedir.

Tasarrufların yatırımları karşılayamaması sonucunda meydana gelen cari açıklar uluslararası sermaye hareketleri ile finanse edilebilir fakat uluslararası sermaye hareketleri tasarruflar sabitken kullanılırsa cari açığı artırıcı bir etki yapmaktadır. DYY sonucunda elde edilen karların yatırım yapan ülkeye transfer edilmesi, yatırımın yapıldığı ülkeden sermaye çıkışına neden olur bu da cari açığı artırmaktadır (Çiftçi ve Eşmen, 2017: 88).

2.4. Cari İşlemler Açığı Sorununa Yönelik Çözüm Önerileri

Cari işlemler hesabındaki dengesizlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli makroekonomik sorunlardan birisidir. Dünya ekonomilerinde kronik bir sorun olan cari açık, açıktaki bu dengesizlik ya açık verilerek ya da fazla verilerek meydana gelmektedir. Türkiye’de cari hesaptaki bu dengesizlik hesabın açık vermesinden kaynaklanan bir sorundur. Bu açığın kapatılabilmesi için ülkedeki sermaye akımları dengesinde bir fazlanın yaşaması gerekmektedir. Bu yüzden cari açığın büyük veya küçük seviyelerde olmasından daha önemli olan cari açığın kısa ve orta vade de sorun olmaktan nasıl çıkarılacağıdır (Çekim, 2009: 109).

Bu çerçevede, cari açığı önlemeye yönelik politikalar uygulanmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki cari açık sorununu orta ve uzun vade de

çözümleyebilmeleri için başlıca yapmaları gereken üretimde ithalata olan bağımlılığın azaltılmasıdır. Üretimde ithalata olan bağımlılığı azaltmak amacıyla, ithal mallarının yurtiçinde üretilmesi sağlanmalıdır. İhracatı artırmak için de sanayileşmede araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine ağırlık verilerek ithal malların yurtiçinde üretilmesini teşvik edecek çalışmalar yapılmalıdır (Şahin, 2011: 55).

Cari açığı önlemek için sıcak para yerine, yabancı yatırımların ülkeye girişi için daha fazla destek verilmelidir. Bu yabancı yatırımların ülkeye girişini sağlamak için yatırımcılara güven ve uygun yatırım ortamı sağlanmalıdır (Doğan ve Bayraç, 2014: 120).

İç talebe dayalı yüksek oranlı büyüme, TL'nin aşırı değerlenmesi, ithalatın tüketime dayalı olması, üretimde ithal girdi ile enerjide dışa bağımlılıktan, tasarrufların yatırımları karşılayamaması gibi nedenlerden dolayı yaşanan cari açık sorunu, sağlam büyümeye dayalı yeni reform politikalarıyla giderilmeye çalışılmalıdır (Doğan ve Bayraç, 2014: 121).

Kısaca özetlersek, bütün bu cari açığa neden olan sorunlar göz önüne alındığında, yurtiçi üretimde verimliliğin sağlanması, enerjide dışa bağımlılığın olabildiğince azaltılması, rekabet gücü yüksek sektörlerle yönelmesi, ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme hedefi gibi yapısal önlemlere öncelik verilerek cari açık sorunu giderilebilir (Çekim, 2009: 113).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK MODEL VE UYGULAMASI

Çalışmanın amacına yönelik olarak bu bölümde, serbest dış ticaret politikalarının cari açık üzerindeki etkisi ekonometrik olarak analiz edilecektir. İlk olarak bu konuyla ilgili yapılan literatür çalışmaları, sonra da çalışmada yer alan veriler ve ekonometrik yöntemler açıklanacaktır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen hipotezin doğruluğu veya yanlışlığı yorumlanacaktır.

3. Literatür

Cari açığın boyutu ve sürdürülebilirliği bir ekonominin performansının değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari açığın sürdürülebilirliği ciddi ve önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı cari işlemler nedenleri ve sürdürülebilirliğine ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda farklı yöntemler kullanılarak, farklı değişkenler yardımıyla cari dengeye etki eden faktörler kullanılarak analizler yapılmıştır. Literatürde cari denge ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişki incelenirken genellikle kullanılan değişkenler; yatırım-tasarruf oranları ve bütçe açıkları, ithalat-ihracat değişkenleri, faiz oranları, gayrisafi yurtiçi hasıla, enflasyon oranları, dış ticaret hadleri, sermaye hareketleri, dış borçlar, dışa açıklık oranı, enerji ithalatı oranları, bu değişkenlerin milli hasılaya oranları gibi değişkenler çalışmalarda kullanılmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de cari dengeyi etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalarda ulaşılan sonuçlar kullanılan yöntem ve değişkenlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bununla beraber kullanılan en yaygın yöntemler Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testidir.

3.1. Cari Açığa İlişkin Türkiye Ekonomisi İçin Yapılan Çalışmalar

Babaoğlu (2005) çalışmasında 1987-2004 yılları arasında Türkiye’de cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğine yönelik bir analiz yapmıştır. Çalışmasında değişken olarak GSYH, GSMH, yurtdışından sağlanan net faktör gelirleri, sermaye yatırımları, tüketim harcamaları ve tüketim miktarlarını kullanmıştır. Kullandığı bu değişkenleri

ADF birim kök testi ve VAR modeli ile sınımıştır. Uygulanan bu testler sonucunda Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Erbaykal (2007) Türkiye’de cari açığın nedensellik boyutunu 1987:01-2006:03 yıllarına ait GSYH, reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesinin verilerini Toda ve Yamamoto (1995) testini kullanarak analiz etmiştir. Bu çerçevede uygulanan Toda ve Yamamoto (1995) analizi ile elde edilen test sonuçlarından hareketle hem ekonomik büyüme hem de döviz kuru cari açığa neden olan faktörlerden biridir. Diğer bir sonuç ise, cari açıktan ne ekonomik büyümeye ne de döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Güloğlu (2007) çalışmasında 1987-2006 dönemleri arasındaki ithalat ve ihracat çeyrek yıllık verilerini kullanarak Türkiye’nin cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini Hakki ve Rush’ın (1991) oluşturduğu ve Husted’in (1992) geliştirdiği model ile analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelde yer alan X ve MM değişkenleri arasında eşbütünleşik ilişkinin varlığı, cari açığın sürdürülebilirliği için yeterli olduğunu göstermektedir. Böylece ülke bütçe kısıtını tatmin ederek cari açığını sürdürebilmektedir. Elde edilen diğer bir sonuç Türkiye’de dış ticaret değişkenleri arasında ithalatın ihracatı etkilediği, ihracatın ise ithalatı etkilemediği diğer bir ifadeyle nedensellik ilişkisinin ithalattan ihracata doğru olduğudur.

Telatar ve Terzi (2009) çalışmalarında 1991:4-2005:4 yıllarını kapsayan cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için analiz etmişlerdir. Analizde Granger nedensellik ve VAR modeli yöntemleri kullanılmıştır. Uygulanan ekonometrik analizler sonucunda, büyüme oranı ile cari denge arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Nedensellik testinin diğer bir sonucu ise cari dengeden büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığıdır.

Şahin (2011) çalışmasında cari açık, cari açık ve borçlanmanın sürdürülebilirliğine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Türkiye’de cari açık sorununa neden olan etmenler ve cari açığın finansmanında önemli bir yeri olan kısa vadeli sermaye hareketleri açıklanmakta ve cari dengenin sağlanmasına yönelik alınması gereken önlemler ile uygulanması gereken politikalara yer verilmektedir.

Yanar ve Kerimoğlu (2011) Türkiye’de 1975-2009 yılları arasında cari açık, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme testi ile analiz etmiştir. Çalışmalarında cari açığın büyümenin bir sonucu olup olmadığını ve büyümenin enerji tüketimini artırıp arttırmayacağı nedensellik açısından test edilmiştir. Uygulanan ekonometrik analizler sonucunda cari açık, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bundan dolayı enerji tüketiminde meydana gelen artışlar, büyümeyi de arttıracığından cari açıkta meydana gelen değişimler de büyümeyi yüksek oranda etkileyecektir.

Barak (2013) bu çalışmada 1980-2011 arası dönemde ithalat, ihracat ve dış ticaret açığı verileri kullanılarak Türkiye’de cari açıkların sürdürülebilirliği Husted (1992) modeli ile test etmiştir. Analiz sonucunda Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılayamadığı ve uzun dönemde Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının sürdürülebilir formda olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çanakkıran (2013) çalışmasında 1994-2011 arasındaki dönemde çeyrek yıllık veriler kullanılarak cari açık ile kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri arasındaki ilişki ele alınmış ve çalışmayı birim kök testi ile sınımıştır. Değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadığı Johansen Juselius eş-bütünleşme testi ile incelenmiş ve Granger nedenselliğine de yer verilmiştir. Uygulanan Johansen Juselius eş-bütünleşme testi cari açık, ekonomik büyüme, ihracat ve kısa vadeli yabancı sermaye değişkenleri arasında bir eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Granger nedensellik testinin sonuçlarına bakıldığında ise, ihracattan cari açığa doğru bir ilişki bulunmaktadır.

Demir (2013) çalışmada sanayi üretimi, cari açık ve enerji ithalatı arasındaki ilişkiyi VAR modeli, eş-bütünleşme, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi ile 1987’den 2012 yılına kadar yıllık veriler kullanılarak analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında Türkiye’de nedenselliğin enerji ithalatından ve sanayi üretim endeksinden cari açığa doğru tek yönlü gerçekleştiği bulunmuştur.

Atış ve Saygılı (2014) Türkiye’de cari açığı etkileyen faktörlerden krediler, bütçe açığı, dış ticaret hadleri, para arzı, reel kur, reel faiz oranı ve büyümenin etkileri ekonometrik analizler ile test etmişlerdir. Bu ilişkilerin incelenmesinde 1998:1-2013:1 dönemi çeyrek verileri TCMB’nin Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden sağlanarak

test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre cari açığı etkileyen en önemli faktörler dış ticaret hadleri ve büyüme oranıdır.

Altunöz (2014) Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini 1994:04-2012:03 yıllarına ait verilerle VAR modeli kullanılarak Johansen eş-bütünleşme yöntemiyle test edilmiştir. Çalışmada değişken olarak gelir ve gidere yer verilmektedir. Gelir değişkeni; mal ve hizmet ihracatı, hizmet gelirleri, transfer ödemeleri, dış borç faiz gelirlerini kapsarken, gider değişkeni; mal ve hizmet ithalatı, hizmet giderleri ve dış borç faiz ödemelerini kapsamaktadır. Ekonometrik analiz neticesinde Türkiye’de cari işlemler açığının zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özgür (2015) Türkiye’de 1980-2014 yıllarını içeren ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi hareketle cari açığın sürdürülebilirliğini incelemiştir. İhracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından çıkarılan ARDL sınır testi ile analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucunda ithalat ve ihracat arasında uzun dönemde bir ilişki bulunduğunu ve cari açıkların sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Ancak dış ticaret açıklarının sürekli olarak artması, gelecekte cari açıkların zayıf formda sürdürülebilir olacağını ortaya koymaktadır.

Buyrukoğlu (2015) Türkiye’de 1980-2013 yılları arasında cari açık/GSYH, M (ithalat+dış borç faiz ödemeleri/GSYH) ve X (ihracat+cari transferler/GSYH) değişkenleri ile iki model kapsamında VAR modeli, Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri ile cari açığın sürdürülebilirliğini test etmişlerdir. Analiz sonucunda ihracattan ithalata bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Yani Türkiye’nin yapmış olduğu ihracatın ithalata dayalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir sonuç ise her iki model için Türkiye’de cari açıkların sürdürülebilir olmadığı ve devlet müdahalesinin gerektiğidir.

Akçayır ve Albeni (2016) çalışmalarında 1992:M1-2015:M7 dönemi aylık verileri kullanılarak Türkiye’de uzun dönemde cari açığın sürdürülebilirliğini Husted’ın (1992) dönemlerarası denge modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışmada cari işlemler hesabının gelir ve gider kalemleri toplamını gösteren değişkenler kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgulara göre Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliği zayıf formdadır.

Çelik ve İlkay (2016) 1989-2015 döneminde üçer aylık dış ticaret verileri kullanılarak ihracat ve ithalat arasındaki ilişki VECM modeli ile analiz edilmiştir. Araştırılan dönem aralığında Türkiye’de ihracat ve ithalat arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya çıkmış ve ithalattan ihracata tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Turan ve Barak (2016) 1987-2014 yıllarını kapsayan Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini Husted (1992) modeli esas alınarak Engle-Granger eş-bütünleşme testi ile incelenmişlerdir. Aynı zamanda ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi de test etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda ithalat ve ihracat arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Koç ve Bakırtaş (2016) Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini 1992 yılı birinci çeyreğinden 2015 yılı üçüncü çeyreğine kadar Husted (1992) perspektifinde; Engle ve Granger (1987), Johansen (1991), Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) yöntemleri kullanılarak ithalat ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi sınamışlardır. Elde edilen Amprik sonuçlar neticesinde ihracat ve ithalat arasında bir ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Kaygusuz vd. (2016) Türkiye’nin makro ekonomik değişkenlerinden olan cari açık, yatırımlar, tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında 1980-2014 yılları arasında ele alınan değişkenlerin GSYH’ye oranları alınarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakılmadan önce Phillips Peron birim kök testi yapılarak serilerin durağanlığını analiz etmişlerdir. Farklı seviyelerde durağan olan değişkenler için Toda-Yamamoto, aynı seviyede durağan olanlar içinse Granger Nedensellik testi uygulamışlardır. Elde edilen bulgulara göre büyüme, tasarruf ve yatırım arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Buna karşılık büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karagöl (2016) Türkiye’de 2003-2015 dönemlerini kapsayan ihracatın ithalatı karşılama oranı, reel efektif döviz kuru, petrol fiyatları, reel faiz oranı ve Bist100 verilerini VECM yöntemi ile incelemektedir. Analiz sonucunda Türkiye ekonomisi için cari işlemler hesabında dengesizliklere neden olan en önemli faktörün ihracatın

ithalatı karşılama olarak saptanmıştır. Dolayısıyla ihracatımızı arttırmaya ve ithalatımızı da azaltmaya yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir.

Çiftçi ve Eşmen (2017) çalışmalarında Türkiye’de 1980-2015 yılları arasında cari açığın belirleyicileri olan; cari açık, gayri safi yurtiçi hâsıla, reel efektif kur, yenilenebilir enerji ve petrol fiyatları değişkenleri kullanılarak VAR modeli oluşturmuşlardır. Oluşturulan modelde Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testleri kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde cari açığın Granger nedeninin GSYH ve reel efektif döviz kurunun olduğu saptanmıştır. Ancak beklenilenin aksine cari açık ile yenilenebilir enerji kaynakları arasında bir ilişki bulunamamıştır.

İlhan (2017) Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğini ihracat ve ithalat arasındaki ilişki 2000M1-2016M12 dönemi aylık verileri ile cari açığın büyüme ile nedensellik ilişkisi 2000Q1-2016Q4 dönemi çeyrek verileriyle incelemiştir. Bu veriler Granger (1969) nedensellik testi ve VAR temelli Johansen (1988) yöntemleri ile ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde ithalat ve ihracat arasında bir ilişki bulunmasına rağmen eşbütünleşme katsayısının 0.74 çıkmasından dolayı Türkiye’de cari açığın düşük formda sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Doğan (2017) Çalışmada Türkiye ekonomisi için ekonomik küreselleşme ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini, 1970-2011 yılları arası için incelemiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testinin uygulandığı çalışma sonucunda, ekonomik küreselleşmeden büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Eren ve Çütçü (2018) Türkiye için 1970-2016 dönemlerini kapsayan yıllık verilerle kurulan modeller üzerinden ekonomik büyüme ile küreselleşme endeksleri arasındaki ilişkiyi yapısal kırılmalı zaman serisi yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden politik küreselleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Benli (2018) Türkiye ekonomisinde cari açığın belirleyicilerini 2002-2017 dönemi için üç aylık veriler kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımı ile tasarruf açığı, petrol fiyatları, reel efektif döviz kuru, büyüme oranı ve dış ticaret haddinin cari açık

üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Analiz sonucuna göre, tasarruf açığı cari açığın en önemli belirleyicisidir. Ayrıca dış ticaret hadleri dışındaki değişkenler ile cari açık arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Müteveli (2018) 1980-2016 dönemlerinde Türkiye’de cari dengede değişikliğe neden olan faktörlerin ortaya koyulması ve cari açığın sürdürülebilirliği Husted (1992) modeli temel alınarak analiz edilmiştir. İthalat ve ihracat değişkenleri kullanılarak ADF ve Zivot-Andrews birim kök testi, Johansen eş-bütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testi ile test etmiştir. Çalışma sonucunda ithalat ve ihracat arasında negatif bir ilişki olmasına rağmen, uzun dönemde eşbütünleşik olması nedeniyle cari açığın düşük form sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9’da cari açığın sürdürülebilirliğine ilişkin Türkiye için yapılan çalışmaların literatür özeti verilmektedir.

Tablo 9: Türkiye İçin Yapılan Çalışmaların Literatür Özeti

Çalışmayı Yapan(lar)	Veri Seti Dönemi	Kullanılan Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Elde Edilen Bulgular
Babaoğlu (2005)	1987-2004	ADF birim kök testi ve VAR yöntemi	GSYH, GSMH, net faktör gelirleri, sermaye yatırımları, tüketim harcamaları ve tüketim miktarları	Türkiye’de cari işlemler açığı sürdürülemezdir.
Erbaykal (2007)	1987:1-2006:3	Toda ve Yamamoto nedensellik testi	GSYH, reel efektif döviz kuru ve cari açık verileri	Hem döviz kuru hem de ekonomik büyüme cari açığa neden olan faktörlerden biridir.
Güloğlu (2007)	1987-2006	Husted (1992)	İthalat ve ihracat	İthalatın ihracatı etkilediği, ihracatın ise ithalatı etkilemediğine ulaşılmıştır.
Telatar ve Terzi (2009)	1991:4-2005:4	Granger nedensellik ve VAR modeli	Ekonomik büyüme ve cari açık	Büyüme ile cari denge arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır.
Yanar ve Kerimoğlu (2011)	1975-2009	Johansen eşbütünleşme analizi	Cari açık, enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve	Cari açık, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Barak (2013)	1980-2011	Husted (1992)	İthalat, ihracat ve dış ticaret açığı	Uzun dönemde cari açıkların sürdürülebilir olmadığı sonucuna varılmıştır.
Çanakırın (2013)	1994-2011	Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik	Cari açık ve kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri	Cari açık ve kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.
Demir (2013)	1987-2012	VAR modeli, hata düzeltme modeli, eşbütünleşme testi, Granger testi	Cari açık, sanayi üretimi ve enerji ithalatı	Nedensellik sanayi üretimi ve enerji ithalatından cari açığa doğru tek yönlüdür.
Atış ve Saygılı (2014)	1998:1-2013:1	VECM ve Granger analizi	Dış ticaret hadleri, krediler, bütçe açığı, para arzı, reel kur, reel faiz oranı ve büyüme oranı	Cari açığın en önemli belirleyicilerinin dış ticaret hadleri ve büyüme olduğu saptanmıştır.
Altunöz (2014)	1994:4-2012:3	VAR modeli ve eşbütünleşme testi	Gelir ve giderler	Cari işlemler açığı uzun dönemde zayıf formda sürdürülebilirdir.
Özgür (2015)	1980-2014	Pesaran, Shin ve Smith (2001) ADF, ARDL sınırlı testi yaklaşımı	İhracat, İthalat	İhracat ve ithalat arasında uzun dönemde bir ilişki bulunmuş ve cari açıkların güçlü formda sürdürülebilir olduğuna ulaşılmıştır.
Buyrukoğlu (2015)	1980-2013	VAR modeli, Johansen eşbütünleşme ve Granger testi	Cari açık/ GSYH, X ve M	İhracatın ithalata dayalı olduğu ve cari açıkların da sürdürülebilir olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.
Kaygusuz vd. (2016)	1980-2014	PP, Toda Yamamoto ve Granger analizi	Cari açık, yatırımlar, tasarruflar ve ekonomik büyüme	Büyüme, tasarruf ve yatırım arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Karagöl (2016)	2003-2015	VECM yöntemi	İhracatın ithalatı karşılama oranı, petrol fiyatları, reel efektif döviz, reel faiz oranı ve Bist100	Cari işlemler hesabında dengesizliklere neden olan en büyük faktör ihracatın ithalatı karşılama oranıdır.
Çiftçi ve Eşmen (2017)	1980-2015	VAR modeli ve Johansen eşbütünleşme testi	Cari açık, GSYH, reel efektif kur, yenilenebilir enerji ve petrol fiyatları	Cari açığın Granger nedeninin GSYH ve reel döviz kuru olduğu saptanmıştır.
Elitaş ve Şeker (2017)	2005-2013	Parks-Kmenta	İthalat, GSYH, vergi oranı, uzaklık, kota ve faktör donatımı	GSYH, vergi oranı, uzaklık ve faktör donatımı ithalatı pozitif yönde etkilemektedir. Kotalar da önlem alınırsa ithalatta bir azalma olacağı görülmektedir.
Doğan (2017)	1970-2011	Toda-Yamamoto nedensellik testi	Ekonomik büyüme, ekonomik küreselleşme endeksi	Ekonomik küreselleşmeden büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.
Eren ve Çütçü (2018)	1970-2016	Yapısal kırılmalı zaman serisi yöntemi	Ekonomik büyüme, küreselleşme endeksi	Sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden politik küreselleşmeye doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer değişkenler arasında bir ilişki bulunamamıştır.
Benli (2018)	2002-2017	ARDL testi	Dış ticaret hadleri Tasarruf açığı, petrol fiyatları, reel efektif döviz kuru, büyüme	Dış ticaret hadleri dışındaki değişkenler ile cari açık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Mütevelli (2018)	1980-2016	ADF birim kök testi, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi	İthalat ve ihracat	Uzun dönemde cari açığın düşük formda sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9’da görüldüğü gibi farklı dönem aralıkları için yapılan Erbaykal, 2007; Telatar ve Terzi, 2009; Yanar ve Kerimoğlu, 2011; Atış ve Saygılı, 2014; Kaygusuz vd, 2016; Karagöl, 2016; Çiftçi ve Eşmen, 2017 ve Benli, 2018 çalışmalarında cari açığa neden olan faktörlerin ekonomik büyüme, döviz kurları, ithalatın ihracatı karşılama oranı, faiz oranı ve dış ticaret hadleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Cari Açığa İlişkin Farklı Ülke Grupları İçin Yapılan Çalışmalar

Barro (1989) çalışmasında ABD’nin cari işlemler açığı ve bütçe açığının yüksek değerlerde seyretmesi ile birlikte 1987 yılından itibaren bu açıkların ABD ve dünya ekonomisine tehlikeli ve zararlı olduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu zararlı faktörler arasında düşük tasarruf, yüksek reel faiz oranları ve düşük ekonomik büyüme yer almaktadır. Bu etkilerin büyük boyutlara ulaşmadan yüksek cari açık ile bütçe açığına sahip olan ülkelerin dikkatli olmaları gerektiğini savunmuştur.

Milessi-Ferretti ve Razin (1996) cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin bütçe kısıtı ve ödeme gücüyle ilişkili olduğunu ve bir ülke gelecekteki gelirleriyle borcunu ödeyebilecek durumda ise ol ülkede cari açıkların sürdürülebilir olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda cari dengenin sürdürülebilir olması için ülkenin dış borç yükümlülüklerinin gayrisafi milli hâsılaya oranının istikrarlı olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Mann (2002) cari açıkların sürdürülebilir olmasını bu açıkların ülke ekonomisinde herhangi bir değişiklik gösterip göstermediğini incelemiştir. Uluslararası finans açısından baktığında ise sürdürülebilir bir cari hesabın uluslararası portföyün faiz oranlarının yeniden dengelenmesinin makro ekonomik güçlerle karşılaştırıldığında daha zayıf olması gerektiğini öne sürmüştür. Öte yandan cari açıkların sürdürülemez olduğu bir durumda döviz kurlarının değer kaybetmesi ve faiz oranlarındaki düşmelerin ekonomik sorunları da beraberinde getirdiğini belirtmiştir.

Karabulut ve Danişoğlu (2006) çalışmalarında Türkiye ekonomisinin temel makro ekonomik göstergeleri ile kur rejimi ve döviz kuru hareketlerinin cari denge üzerindeki etkisini incelemiştir. 1991:Q1-2004:Q4 dönemlerini kapsayan ve GSYH, döviz kuru, dünya ham petrol fiyatları değişkenleri çerçevesinde kurulan modelde, Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa Birliği (15) ülkelerinin GSYH’ları da eklenerek model VEC yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında

ticaret ortakları ile Türkiye'nin GSYH'sı arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır. Petrol fiyatları ve GSYH arasındaki ilişki ise negatif olarak gözlemlenmiştir.

Kalaycı ve Artan (2009) çalışmalarında Gümrük Birliği öncesi ve sonrası karşılaştırmak amacıyla 1995-2008 yılları arasında Türkiye'nin AB (15)'ye ihracatı ve AB (15)'ten Türkiye'ye olan ithalat verileri temel alınarak panel veri analizi ile test etmişlerdir. Test sonuçlarına göre ihracattaki artışın ithalattaki artıştan daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak ihracattaki artışın fazla olması iki taraf arasındaki dış ticaret dengesinde Türkiye aleyhine olan durumun Türkiye lehine dönüşmesini sağlayamamıştır. Ancak Türkiye'nin AB (15) ile olan dış ticaretinden kaynaklanan dış ticaret açığı 1995-2008 yılları arasında yaklaşık iki kat artmıştır.

Nart (2010) çalışmasında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne geçmesiyle birlikte ithalat ve ihracatın genel eğilimlerini, panel veri analizi ile inceleyip analiz etmektedir. Bu amaca yönelik olarak Türkiye'nin Gümrük Birliği öncesi ve sonrası oluşan dış ticaret verileri ekonomideki gelişmelere bağlı olarak değerlendirilmiş ve 1990-2007 dönemi için altı denklem yardımıyla Türkiye'nin genel ihracat ve ithalat talebi tahmin edilmiştir. Bunun için 21'i Avrupa Birliği (AB) ülkesi ve 14 Avrupa Birliği dışında olan toplamda 35 ülke verisi kullanılmıştır. Dış ticaret verileri incelendiğinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmini arttırıcı bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Bektaşoğlu (2013) 1980-2011 dönemleri arasında yüksek cari açıkların temel nedenlerini anlamak için esneklikler yaklaşımı, massetme yaklaşımı ve parasal yaklaşımlardan hangisinin cari açığı daha iyi açıkladığını panel veri analizi yöntemi ile test etmiştir. Esneklikler yaklaşımı yerli paranın değersizleşmesinin ticaret dengesindeki etkisine odaklanmaktadır. Massetme yaklaşımı cari açığın milli geliri aşan bir harcama düzeyinin sonucu olarak görür. Parasalcı yaklaşım ise cari açığı parasal bir olgu olarak görür. Bu üç yaklaşımla birlikte analizde yer alan ülkeler; Malezya, Arjantin, Güney Afrika, Brezilya, Hindistan, Tayland, Endonezya, Filipinler ve Türkiye'dir. Panel veri analizi sonucunda elde edilen Amprik verilere göre esneklik ve massetme yaklaşımları cari açığın nedenlerini açıklamada yetersiz görülürken, parasalcı yaklaşım cari açıkların nedenlerini belirlemede açıklayıcı yaklaşım olarak bulunmuştur.

Mercan ve Göçer (2014) 1990-2010 dönemleri arasındaki yıllık veriler kullanılarak ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri, Orta Asya ülkelerinden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan için panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmada değişken olarak dış ticaret hacminin GSYH'a oranı kullanılmıştır. Yapılan panel veri analizi neticesinde ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Ancak dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin ise yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak pozitif olduğu bulunmuştur.

Uz (2015) çalışmasında Kırılgan Beşli (Endonezya, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye) ülkelerinde dönemlerarası cari hesap modeli çerçevesinde cari açığın sürdürülebilirliği doğrusal olmayan birim kök testleri ile sınamıştır. Kullanılan birim kök testleri KSS ve AESTAR'dır. Bu amaca yönelik olarak, cari dengenin GSYH'ye oranı değişkenine ait çeyrek yıllık verileri analizde kullanılmıştır. Analizde her ülke için farklı dönem aralıkları seçilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre her bir ülke için ele alınan dönemde, Brezilya'da cari açığın sürdürülebilir olmadığını, diğer ülkeler için ise cari açığın sürdürülebilir nitelikte olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Çiğdem (2016) 1980-2015 dönemini kapsayan tasarruflar, dış borçlar ve cari açık değişkenlerini ele alarak Kırılgan Sekizli (Brezilya, Endonezya, Türkiye, Polonya, Macaristan, Güney Afrika, Hindistan ve Şili) olarak adlandırılan gelişmekte olan ülkelerde ulusal tasarrufların yetersizliğinin cari açığa neden olup olmadığı incelemiştir. Ele alınan ülkelerde cari açık sorunu, ülkelere göre eş-bütünleşme testleri, sınır testi yaklaşımı, VAR modeli ve hata düzeltme (VECM) modeli üzerinden Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Eş-bütünleşme uygulanabilmesi için serilerin aynı özellikleri göstermesi gerekmektedir. Bundan dolayı sadece Macaristan, Brezilya, Endonezya, Polonya ve Türkiye'ye önce Engle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme testleri uygulanabilecek, sonra elde edilen bulgulara göre VECM model veya VAR modeli üzerinden Granger nedensellik testi uygulanacaktır. Serileri farklı özellikler gösteren Hindistan, Güney Afrika ve Şili'ye VAR modeli üzerinden Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Kırılgan Sekizli'de

(Polonya Brezilya ve Macaristan hariç) serilerin uzun dönemde eşbütünleşik oldukları sonucuna varmıştır.

Bektaş (2017) 1970-2014 yıllarını içeren ithalat ve ihracat verilerinin GSYH'ye oranları yardımıyla seçilmiş Türkiye, Brezilya ve Malezya gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açığın sürdürülebilirliğini incelemiştir. Cari açığın sürdürülebilirliği yatay kesit bağımlılık, panel eş-bütünleşme testleri ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre söz konusu ülkelerin hepsinde ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli eş-bütünleşme ilişkisi vardır. Ayrıca uzun dönemde özellikle Türkiye ve Malezya için cari açıkların güçlü formda, Hindistan ve Meksika için ise zayıf formda sürdürülebilir olduğunu ortaya koymaktadır. Brezilya için test sonuçları anlamsız çıkmıştır. Diğer yandan kısa dönemde ise bütün ülkeler için cari açıklar zayıf formda sürdürülebilirdir.

Tablo 10'da cari işlemler açığının sürdürülebilirliğine ilişkin farklı ülke grupları için yapılan çalışmaların literatür özetleri verilmiştir.

Tablo 10: Farklı Ülke Grupları İçin Yapılan Literatür Çalışmalarının Özeti

Çalışmayı Yapan (lar)	Ülke ve Veri Seti Dönemi	Kullanılan Yöntem	Kullanılan Değişkenler	Elde Edilen Bulgular
Karabulut ve Danişoğlu (2006)	Türkiye ve AB (15) ülkeleri 1991:Q1-2004:Q4	VECM yöntemi	Kur rejimi, döviz kuru, temel makroekonomik göstergeler	AB(15) ülkeleri ile Türkiye'nin GSYH'sı arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Kalaycı ve Artan (2009)	Türkiye ve AB(15) ülkeleri 1995-2008	Panel veri analizi	İhracat ve ithalat	İhracattaki artışın ithalattaki artıştan daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.
Nart (2010)	21'i AB ülkesi ve 14'ü AB dışında olan toplam 35 ülke 1990-2007	Panel veri analizi	İhracat ve ithalat	Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmini arttırıcı bir etkisinin olduğu saptanmıştır.
Bektaşoğlu (2013)	Türkiye, Arjantin, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika, Malezya, Filipinler, Tayland 1980-2011	Panel veri analizi	Esneklikler yaklaşımı, parasalcı yaklaşım ve massetme yaklaşımı	Massetme yaklaşımı dışında diğer yaklaşımlar cari açığın nedenlerini açıklamada yeterli bulunmuştur.

Mercan ve Göçer (2014)	Türkmenistan, Azerbaycan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan 1990-2010	Panel veri analizi	Dış ticaret/ GSYH oranları	Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır. Dışa açıklığın enflasyon üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.
Uz (2015)	Türkiye, Endonezya, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika Her ülke için farklı aralık.	KSS ve AESTAR	Cari denge / GSYH oranları	Brezilya dışında diğer ülkeler için cari açığın sürdürülebilir nitelikte olduğu ortaya çıkmıştır.
Çiğdem (2016)	Brezilya, Endonezya, Türkiye, Polonya, Macaristan, Güney Afrika, Hindistan ve Şili	Sınır testi yaklaşımı, VAR modeli, VECM analizi, eşbütünleşme ve Granger nedensellik	Cari açık tasarruflar, dış borçlar	Kırılgan Sekizli'de (Polonya Brezilya, Macaristan hariç) değişkenlerin eşbütünleşik olduklarına ulaşılmıştır.
Bektaş (2017)	Brezilya, Malezya ve Türkiye 1970-2014	Panel veri analizi	İthalat/GSYH İhracat/GSYH	Ele alınan ülkelerin hepsinde ithalat ve ihracat arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi vardır.
Altınar, Bozkurt ve Toktaş (2018)	1990-2015 Türkiye, Arjantin, Brezilya, Çin, Güney Afrika, Hindistan, Endonezya, Rusya, Meksika, Polonya,	Durbin-Hausman eşbütünleşme testi ve Panel AMG yöntemi	Kişi başına düşen reel GSYH, ekonomik küreselleşme endeksi ve alt bileşenleri	Politik küreselleşmeden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden sosyal küreselleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Ancak genel ve ekonomik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi farklı ülke grupları için farklı yıllar aralığında yapılan Karabulut ve Danişoğlu, 2006 ve Mercan ve Göçer, 2014 ele aldıkları ülkelerin GSYH'sı arasında pozitif bir ilişki olduğuna; Kalaycı ve Artan, 2009 ve Nart, 2010 çalışmalarında ihracatın ithalattan daha fazla arttığı ve GB'nin dış ticaret hacmini arttırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Çiğdem, 2016 ve Bektaş, 2017 çalışmalarında ise ele alınan ülkelerde değişkenlerin eşbütünleşik oldukları gözlemlenmiştir.

3.3. EKONOMETRİK ANALİZ

3.3.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, cari açığın sürdürülebilirliğini ve serbest dış ticaret politikalarının cari denge üzerindeki etkisini ekonometrik analiz ile test etmektir. Bu çalışma birinci ve ikinci bölümlerde belirtilen teorik çalışmalardan hareketle, ekonometrik modeli oluşturmayı ve uygulanan ekonometrik analizler ile kurulan modeli tahmin etmeyi amaçlamaktadır. Bu açıklamalardan hareketle çalışmanın esas amacı, Türkiye'nin 1980 yılı itibariyle dışa açılmaya başlaması sonucu yaşanan liberalizasyon politikalarının cari açık üzerindeki etkisini analiz etmektir.

3.3.2. Çalışmanın Önemi

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde yaşanan ve büyük bir çoğunluğu dış ticaret açıklardan dolayı meydana gelen ekonomik krizler bu dönemlerde ülke ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. 1980 sonrası dönemde de ithalata dayalı sanayileşme politikalarının yerine ihracatı arttırmaya yönelik politikalar ile bir büyüme trendi gerçekleşmiştir. Ancak ihracat istenilen düzeyde arttırılamamış ve cari açıklar artarak devam etmiştir. Literatürde cari açık ile ilgili yer alan çalışmalara bakıldığında cari açık ile sürdürülebilirlik arasındaki incelenirken genellikle yatırım, tasarruf, bütçe açıkları, ithalat-ihracat, faiz oranları, ekonomik büyüme (GSYİH), döviz kurları, dışa açıklık gibi değişkenler açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı bu çalışma 1980'den sonra Türkiye'nin günümüze kadar gerçekleştirdiği performans açısından önem arz etmektedir.

3.3.3. Çalışmanın Kapsamı, Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada 1980-2016 arasındaki yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışma Türkiye ekonomisinde ekonomik küreselleşme endeksi üzerinden, liberalizasyon politikalarının cari açık üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla zaman serisi yöntemlerinden faydalanılmıştır. İlk olarak serilere durağanlık testleri yapılarak durağanlık dereceleri belirlenmiştir. Ardından uygun zaman serisi yöntemi seçilerek seriler arasındaki ilişkilerin yönü belirlenmiştir. Çalışmada yer alan ekonometrik analizler için EViews 10 paket programı kullanılmıştır.

Ekonometrik analizde kullanılan değişkenler ve elde edildiği kaynakları gösteren özet tablo aşağıda verilmektedir;

Tablo 11: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken	Tanımı	Kaynak
CD	Cari Denge Milyon \$	Dünya Bankası
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Milyon \$	Dünya Bankası
EKE	Ekonomik Küreselleşme Endeksi	KOF
DK	Döviz Kurları ABD \$	EVDS

3.3.4. Ekonometrik Modelin Tanımlanması

Bu çalışmada bağımlı değişken cari denge ve bağımsız değişkenler gayrisafi yurtiçi hasıla, ekonomik küreselleşme endeksi ve döviz kurlarıdır. Ekonometrik modelde cari dengenin bağımlı değişken olarak kullanılmasının nedeni, tezin amacı olan serbest dış ticaret politikalarının cari denge üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır.

Zaman serisi ekonometrik analizi kullanarak incelenecek olan model aşağıdaki gibidir;

$$CD_t = \beta_0 + \beta_1 EKE_t + \beta_2 DK_t + \beta_3 GSYH_t + u_t \quad (3.5)$$

CD_t: Cari Denge

EKE_t: Ekonomik Küreselleşme Endeksi

DK_t: Döviz Kurları

GSYH_t: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

β₀: Sabit Katsayı

β₁, β₂, β₃: Bağımsız Değişken Katsayısı

i: Analizde yer alan ülke

t: Zaman (Yıl)

u: Hata terimi

Modele ilişkin değişken tanımları;

CD: Cari denge veya cari işlemler dengesi, bir ülkenin dünyanın diğer ülkeleri ile olan işlemlerini, belirli bir zaman dilimi boyunca kaydeden bir göstergedir. Cari denge, ödemeler dengesinin dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri ve cari transferlerin toplamından meydana gelmektedir.

EKE: KOF küreselleşme endeksi, ekonomik küreselleşmenin etkilerinin bir bütün olarak test edilmesine imkân tanımaktadır. Ekonomik küreselleşme, sınırlar ötesi mal ve hizmet hareketlerini, tarifeleri ve ticaret engellerini azaltmayı, uluslararası sermaye hareketlerini ve teknolojinin yayılması gibi bilgileri kapsamaktadır. Ekonomik küreselleşme ekonomik açıklığın artırılması, ekonomik bağımlılığın artması ve dünya ekonomilerine ekonomik entegrasyonun derinleşmesine bir süreçtir. Ekonomik küreselleşme endeksi; ortalama tarife oranı, ithalat engelleri, alınan vergiler, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve sermaye kısıtlamaları gibi verileri kapsamaktadır.

GSYH: Gayrisafi yurtiçi hasıla, bir ülkenin ekonomik büyüklüğünün göstergelerinden biridir. GSYH, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman dilimi içerisinde üretilen bütün nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri olarak tanımlanmaktadır.

DK: Döviz kuru, bir birim ülke parasının başka bir ülke parası cinsinden değerine denir.

ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak serilerin durağan olup olmadığı incelenmiş ve daha sonra seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi Johansen Eşbütünleşme testi ile test edilmiştir. Son olarak değişkenlerin yönünü belirlemek için VAR Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

3.3.4.1. Durağanlık Kavramı

Ekonometrik analiz yapılırken doğru sonucu elde edebilmek için dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de serilerin durağan olması yani birim kök içermemesi

gerekmektedir. Durağanlık kavramı, bir zaman serisinin ortalamasının, varyansının ve ortak varyansının zamana göre değişmemesi hep aynı değerde kalması demektir. Ortalaması ile varyansı zaman içerisinde değişmeyen iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesapladığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki mesafeye bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağanlıktan söz etmektedir. (Gujarati, 2009: 713). Belli bir zaman aralığı için gözlemlenen bir seriyi meydana getiren sürecin durağan olması için taşıması gereken özellikler şu şekildedir;

$$\text{Ortalama: } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Sabit Varyans: } \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans: } \gamma_k = E(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)$$

Burada γ_k , k gecikme ile ortak varyans, Y_t ile Y_{t+k} arasındaki yani aralarında k dönem farkı olan iki Y arasındaki varyanstır.

Regresyon analizlerinde kullanılan değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı bir ilişki elde edebilmek için analizi yapılan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan bir değişken seti ile kurulan model tahmin edildiği zaman seriler arasında gerçek olmayan ilişkiler elde edilebilir. Bu durumda “sahte regresyon” ya da “yanıltıcı regresyon” adı verilen sorunlar meydana gelmektedir. Bu nedenle, yapılan regresyon analizinin gerçek bir ilişki mi ifade ettiği, zaman serisi değişkenlerinin durağan olup olmamasıyla ilgilidir (Tarı, 2002: 372).

Durağan olmayan seriler “birim kök” içermektedirler. Regresyon analizlerinde durağanlık testi sonucunda bir zaman serisinin durağan olmadığı sonucu çıkarsa, serilerin durağanlığını sağlamak için seriler üzerinde fark alma işlemi uygulanmaktadır. Eğer durağan olmayan bir seri için ilk defa fark alındığında durağan hale geliyorsa bu seri birim kök içerir ve birinci dereceden bütünleşik demektir (Hüseyini, 2012: 53-54).

Bir serinin uzun dönemde gösterdiği özellik, daha önceki dönemde değişkenin aldığı değerinin, bu dönemi ne biçimde etkilediğinin belirlenmesiyle ortaya çıkartılabilir. Bunun için ekonometrik analizlerde durağanlığı test etmek için birim kök testleri uygulanmaktadır. Bunu aşağıdaki model üzerinden açıklarsak (Tarı, 2002: 373);

Y_t değişkeninin herhangi bir t döneminde aldığı değerin önceki dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi aşağıdaki gibidir.

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

Yukarıdaki eşitlikte u_t stokastik bir hata terimidir. Bu regresyonda P katsayısı eğer 1'e eşit ise birim kök sorunu vardır ve aralarındaki ilişki aşağıdaki gibi olmalıdır.

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (3.7)$$

Regresyon analizi yapıldıktan sonra $P=1$ çıkarsa Y_t değişkeninin bir birim kökü olduğunu söyleriz. Yukarıdaki (3.6) nolu denklemin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} çıkarılırsa yeni denklem aşağıdaki gibi olmaktadır.

$$\Delta Y_t = (P-1) Y_{t-1} + u_t \quad (3.8)$$

Yukarıdaki yeni denklemde $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ (birinci fark)'dir. $(P-1)$ 'de δ olarak ifade edilirse ilişki;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.9)$$

Olarak yazılabilir. $P=1$ olduğunda $\delta=0$ olacaktır. $\delta=0$ olduğunda ise,

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (3.10)$$

Yeni denklem bu şekilde olacak ve dolayısıyla Y_t (birinci fark) durağan olacaktır. Böylece bir zaman serisinin durağan olup olmadığını katsayısının 1'e eşit olup olmadığına bakarak test edebiliriz.

3.3.4.2. ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde serilerin birim kök içerip içermedikleri birçok durağanlık testi ile ölçülebilmektedir. Bunlardan biri de ADF birim kök testidir.

Bu teste göre;

$$\Delta Y_t = \alpha Y_{t-1} + u_t \quad (3.11)$$

Eğer Y_t ile Y_{t-1} 'in katsayısı birbirine eşit ise yani $\alpha=1$ ise Y_t değişkeni birim kök içermektedir. Buna benzer birim kök testleri ADF testi olarak tanımlanmaktadır. Diğer

bir ifadeyle değişkenin gecikmeli değerlerinin eklendiği modellerde uygulanan testlere denir (Polat, 2008: 102).

ADF testine göre hipotezler Őyle ifade edilir. Serilerin durağan olmaması veya sıfır hipotezini (H_0), serilerin durağan olmasını yani alternatif hipotezi (H_1) ifade etmektedir. ADF birim kök testi, α parametresinin tahminine ve onun t istatistiğine dayanmaktadır. ADF birim kök testi için hipotezler;

$$H_0: \alpha = 0$$

$$H_1: \alpha < 0$$

H_0 hipotezi reddedilirse Y_t serisi durağandır, H_0 hipotezi veya sıfır hipotezi reddedilemez ise seri durağan değildir.

Eğer elde edilen sonuçlar, mutlak değer olarak kritik değerden kek ise, serilerin durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini göstermektedir. Bunun tam tersi durumda ise yani elde edilen ADF sonuçları, mutlak değer olarak kritik değerden büyük ise, serilerin durağan olduğu ve birim kök içermediğini, istatistiksel olarak da anlamlı olduğunu göstermektedir.

3.3.4.3. PP (Phillips-Perron) Birim Kök Testi

Bir analizin güçlü olması yanlış olan hipotezi reddedilebilmesi ile ölçülür. Yapılan alışmalar sonucunda ADF birim kök testinin trend içeren serilerde gücünün daha düşük olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı Phillips-Peron (PP) testi ortaya çıkarılmıştır. PP test istatistiği kırılma gösteren veya trend içeren serilerde yapısal kırılmaları göz önüne alan bir durağanlık testidir (İlhan, 2017: 69-70).

PP test istatistiğinde regresyon aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 (t-T/2) + u_t \quad (3.12)$$

Denklemdede "t" zamanı "T" ise gözlem sayısının göstermektedir.

PP birim kök testi için hipotezler Őyledir;

$$H_0: \alpha = 1 \text{ (seri durağan değildir)}$$

$$H_1: \alpha < 1 \text{ (seri durağandır)}$$

Elde edilen sonuçlar ışığında H_0 hipotezi reddedilirse seriler durağandır. H_0 hipotezi ve boş hipotezi reddedilemezse seriler durağan değildir yani birim kök içermektedir.

3.3.4.4. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan değişkenlerle yapılan analizlerde sahte regresyon veya yanıltıcı regresyon sorunuyla karşılaşılabilir. Bu durumda durağan olmayan serilerde durağanlığı elde etmek için serilerin birinci, ikinci, üçüncü gibi farkları alınarak seriler durağan hale getirilebilir. Ancak serileri durağan hale getirebilmek için alınan fark işlemi serilerin geçmiş zamanda maruz kaldığı şokların etkisini yok etmektedir. Alınan fark işlemi şokların etkisini yok ettiği gibi aynı zamanda seriler arasındaki gerçek uzun dönem ilişkisini de ortadan kaldırmaktadır (Hüseyini, 2012: 57).

Eşbütünleşme analizi böyle bir durumda oluşabilecek sorunlara cevap verebilmek için geliştirilmiş bir testtir. Eşbütünleşme analizi ile seriler durağan olmasalar bile bu serilerin durağan bir kombinasyonunun olabileceğini ve eğer varsa da bunun ekonometrik olarak analiz edilebileceğini öne sürmektedir. Eşbütünleşme analizine göre seviye değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkı alındığında durağan hale gelen serilerin seviye değerleriyle yapılan analizden elde edilen hata terimleri durağansa bu analizler neticesinde seriler arasındaki ilişkilerde yanıltıcı regresyon sorunu bulunmayacaktır (İlhan, 2017: 73). Eşbütünleşme denklemi aşağıdaki gibidir;

$$X_t = \beta_0 + \beta_1 Y_t + u_t \quad (3.13)$$

Bu denklemde hata terimleri (u_t) durağan ise X_t ve Y_t serileri arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Johansen eşbütünleşme analizi Trace testi ve Max Eigenvalue testleri ile birlikte yapılmaktadır. Yapılan analiz sonucunda istatistik değeri kritik değerden büyük ise seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir. Tam tersi durumda ise yani istatistik değeri kritik değerden küçük ise seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığından söz edilemez.

3.3.4.5. Nedensellik Analizi

Zaman serileri analizinde, VAR modelleri yardımıyla seriler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını sınamak için nedensellik testi yapılmaktadır.

Nedensellik analizi değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü araştırmaktadır. Bu analizde değişkenler bağımlı-bağımsız olarak ayrılmamaktadır. Nedensellik analizinde değişkenler arasındaki ilişki eşanlı olarak test edilebilmektedir (Hüseyini, 2012: 62).

Örneğin modelimizde X_t ve Y_t gibi iki değişkenimiz olsun X_t 'nin geçmişteki sonuçları, Y_t 'nin tahmin edilmesine yardım ediyorsa, X_t Y_t 'nin nedenidir denir. Aynı şekilde Y_t 'nin geçmişteki sonuçları X_t 'nin tahmin edilmesine yardım ediyorsa Y_t X_t 'nin nedenidir. Eğer X_t Y_t 'nin bir nedeni ve Y_t de X_t 'nin bir nedeni ise iki seri arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Ancak sadece X_t Y_t 'nin bir nedeni veya Y_t X_t 'nin bir nedeni ise değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda bu iki değişken birbirlerinin nedeni de olmayabilir (Şimşek ve Kadılar, 2010: 131).

3.3.5. Analiz Sonuçları

Modeldeki veriler 1980-2016 yılları arasında cari denge, gayrisafi yurtiçi hasıla, döviz kurları, ekonomik küreselleşme endeksi ve yurtiçi tasarrufları kapsamaktadır. İlk olarak serilerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri ile sınanmıştır. Değişkenlere ait birim kök test sonuçları aşağıda incelenip ADF ve PP birim kök testleri ayrı ayrı tablolar şeklinde verilmiştir.

Tablo 12: Değişkenlere Ait Sabitli ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği		Prob. Değeri		Kritik Değer %5
	Sabitli		Seviye	1.Fark	
	Seviye	1.Fark			
CD	-1.677573	-7.566866*	0.4337	0.0000	-2.948404
DK	0.942828	-3.017301 **	0.9950	0.0430	-2.948404
EKE	-2.287714	-7.137890*	0.1812	0.0000	-2.948404
GSYH	0.390349	-5.554423*	0.9798	0.0001	-2.948404

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 13: Değişkenlere Ait Sabitli ve Trendli ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği		Prob. Değeri		Kritik Değer %5
	Sabitli ve Trendli		Seviye	1.Fark	
	Seviye	1.Fark			
CD	-3.007156	-7.458188*	0.1443	0.0000	-3.544284
DK	-1.451768	-3.563544 **	0.8270	0.0480	-3.544284
EKE	-2.284777	-7.420960*	0.4311	0.0000	-3.544284
GSYH	-1.841368	-5.672893*	0.6635	0.0002	-3.544284

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 12 ve 13'de değişkenlere ait ADF birim kök test sonuçları incelendiğinde, bütün değişkenler seviyede durağan değildir. Ancak değişkenlerin birinci farkları alındığında hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde bütün seriler %5 anlamlılık düzeyinde durağandır.

Tablo 14: Değişkenlere Ait Sabitli PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	PP Test İstatistiği		Prob. Değeri		Kritik Değer %5
	Sabitli		Seviye	1.Fark	
	Seviye	1.Fark			
CD	-1.490255	-7.649444*	0.5271	0.0000	-2.948404
DK	1.694871	-3.029514 **	0.9994	0.0418	-2.948404
EKE	-2.598623	-7.491774*	0.1026	0.0000	-2.948404
GSYH	0.363492	-5.576525 *	0.9785	0.0000	-2.948404

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 15: Değişkenlere Ait Sabitli ve Trendli PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	PP Test İstatistiği		Prob. Değeri		Kritik Değer %5
	Sabitli ve Trendli		Seviye	1.Fark	
	Seviye	1.Fark			
CD	-2.967662	-7.820525 *	0.1549	0.0000	-3.544284
DK	-0.919508	-3.592380**	0.9426	0.0451	-3.544284
EKE	-2.170567	-10.59067*	0.4908	0.0000	-3.544284
GSYH	-1.855372	-5.672831*	0.6565	0.0002	-3.544284

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 14 ve 15'te değişkenlere ait PP birim kök test sonuçları incelendiğinde, bütün değişkenler seviyede durağan değildir. Ancak değişkenlerin seviye değerinde durağan olmamalarına rağmen birinci farkları alındığında hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde bütün seriler %5 anlamlılık düzeyinde durağandır.

Durağanlık testleri sonucu seriler birinci dereceden entegre olduklarını gösterdiğinden dolayı Johansen eşbütünleşme testi için uygundur. Johansen eşbütünleşme testi birden fazla bağımsız değişkenin kullanıldığı çoklu bir eşbütünleşme testidir. Bu eşbütünleşme testi İz (Trace) ve Maximum Özdeğer (Eigenvalue) testlerini içermektedir. Johansen eşbütünleşme testinde VAR modelindeki gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için eşbütünleşme analizi yapılmadan önce en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir.

Tablo 16: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-581.6706	NA	1.36e+10	34.68650	35.04565*	34.80898
1	-557.8432	39.24502*	8.73e+09*	34.22607*	35.30350	34.59351*
2	-542.0054	22.35934	9.32e+09	34.23561	36.03133	34.84800

Not: FPE; Final Prediction Error Bilgi Kriterini, AIC; Akaike Bilgi Kriterini, SC; Schwarz Bilgi Kriterini, HQ; Hannan-Quinn Bilgi Kriterini belirtmektedir.

Tablo 16'ya göre Akaike bilgi kriteri gecikme uzunluğunun belirlenmesinde baz alınarak 1.gecikme uygun gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir. Johansen eşbütünleşme testinin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17: Johansen Eş Bütünleşme Test İstatistiği Sonuçları

İz (Trace) İstatistiği					Maximum Özdeğer (Eigenvalue) İstatistiği				
Sıfır Hipotezi (H ₀)	Alternatif Hipotez (H ₁)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Prob. Değeri	Sıfır Hipotezi (H ₀)	Alternatif Hipotez (H ₁)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Prob. Değeri
r=0	r=1	74.70991 **	63.87610	0.0047	r=0	r=1	38.07009	32.11832	0.0083
r≤1	r=2	36.63982	42.91525	0.1839	r≤1	r=2	19.31891	25.82321	0.2843

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu gösterir.

Yukarıda tablo 17'de değerleri verilen Johansen eşbütünleşme testinin sonuçlarına göre değişkenler arasında bir eşbütünleşik vektör olduğu görülmektedir. Yani (r≤1) hipotezi hem Trace hem de Maximum Özdeğer hipotezlerine göre %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir.

Tablo 18: Normalize Edilmiş Eşbütünleşme Testi

	DK	EKE	GSYH
CD=f(DK, EKE, GSYH)	-12110.76 (7495.58)	-3506.687 (981.612)	-169.3766 (16.5064)

Tablo 18 incelendiğinde değişkenlerin beklenen işarete sahip ve parametrelerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Cari denge ile ekonomik küreselleşme endeksi değişkenleri arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 19: VAR Granger Nedensellik Test Sonuçları

CD Bağımlı Değişken	
DK	0.0493**
EKE	0.0387**
GSYH	0.1182

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 19’da Granger Nedensellik testi sonucunda görüldüğü üzere %5 anlamlılık düzeyinde Türkiye’de 1980-2016 yılları arasında döviz kurları ve ekonomik küreselleşme endeksinden cari dengeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak gayrisafi yurtiçi hasıladan cari dengeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bütün serilerin aynı seviyede durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seriler arasındaki durağanlık sınıdıktan sonra uygulanan Johansen eşbütünleşme testi ile değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olup olmadıkları tespit edilmiştir. Uygulanan eşbütünleşme testinin sonucunda serilerin eşbütünleşik oldukları ortaya çıkmıştır. Ancak eşbütünleşme testinin sonucunda uzun dönemde küreselleşme endeksi cari açığı negatif yönde etkilemektedir. Son olarak aynı seviyede durağan ve eşbütünleşik olan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Granger nedensellik testi sonucunda DK ve EKE değişkenlerinin %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü cari açığın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

1980 sonrasında liberalleşme politikalarının yaygınlaşmasıyla birlikte hızla artan dış açılma süreci özellikle gelişmekte olan ülkeleri büyük bir dış açıkla karşı karşıya getirmiştir. Türkiye ekonomisi ise özellikle 1980'li yıllardan itibaren bir taraftan uluslararası piyasalara entegre olmaya çalışırken, diğer taraftan da küresel sisteme uyum sağlama sürecinde makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Hali hazırda devam eden en önemli sorunların başında cari işlemler hesabında meydana gelen sürekli açıklar gelmektedir.

Türkiye ekonomisinde serbest dış ticaret politikaları ile beraber küreselleşmenin etkisi 1980'li yılların başlarından itibaren hissedilir olmuştur. Ekonominin uzun yıllardır devam eden cari açık sorunu küreselleşme ile birlikte önemini artırmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte dünya ekonomilerinin birbirine olan bağımlılığı giderek artmış, finansal serbestleşmenin önündeki tüm engeller kaldırılmış fakat, yapısal ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllara bakıldığında dünya ekonomilerinde yaşanan krizler ön planda yer almaktadır. Aynı zamanda bu dönemler yüksek cari açıkların meydana geldiği dönemlerdir. Bundan dolayı cari açık özellikle kriz dönemlerinde krizleri tetikleyici bir faktör olarak kabul edilebilir.

Gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de üretim çoğunlukla ara malı ithalatına dayalı olarak gerçekleşmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede ithalata dayalı bir sanayileşme politikası izlendiğinden cari denge de ciddi bozulmalar meydana gelmektedir.

Türkiye'de cari açığın en önemli nedenlerinden biri yüksek faiz oranları ve bu yüksek faiz oranlarının yerli paranın değerini artırmasıdır. Dolayısıyla ithalat artarken, ihracat azaldığından yani ihraç edilenden daha fazlasının ithal edilmesiyle cari açık problemi de giderek artmaktadır.

Çalışmada Türkiye ekonomisi için serbest dış ticaret politikalarının cari denge üzerindeki etkisi 1980-2016 yılları arasını kapsayan veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan ekonometrik analizde cari açık, ekonomik büyüme, döviz kurları ve ekonomik küreselleşme endeksi değişkenleri kullanılarak ADF ve PP birim kök testi, Johansen eşbütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Yapılan birim kök testleri ile aynı seviyede durağan oldukları görülen değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi Johansen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Johansen eşbütünleşme testinde değişkenlere ait en az 1 tane eşbütünleşme denkleminin yazılabilir olması değişkenler arasında uzun dönemde (en fazla) bir tane eşbütünleşik ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Test sonuçları Türkiye ekonomisi için 1980-2016 yılları arasında uzun dönemde değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisini ortaya koymaktadır. Diğer bir sonuç ise eşbütünleşme testinde uzun dönemde ekonomik küreselleşme endeksi cari açığı negatif yönde etkilemektedir.

Granger nedensellik testi ile değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Test sonuçları döviz kurlarından ve ekonomik küreselleşme endeksinden cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu sonuç cari açığı artışı nedenini döviz kurları ve ekonomik küreselleşme endeksindeki artışa bağlamaktadır. Bir başka ifadeyle döviz kurları ve ekonomik küreselleşme endeksi artıkça cari açık da artmaktadır. Başka bir sonuç ise diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığının tespit edilememesidir.

Bu çerçevede Türkiye ekonomisinde dengeli ve istikrarlı bir dış ticaret için ülke ekonomisinin dışa bağımlılığını azaltacak politikalara yer verilmelidir. Cari açığın azaltılması için yurtdışında üretimin ithalat bağımlılığı azaltılmalıdır. Bunun yanı sıra enerji ve teknolojik bağımlılığı oldukça yüksek bir ülke olarak Türkiye’de doğalgaz, petrol gibi enerji kaynaklarına yer verilerek dışa bağımlılığı azaltacak alternatif enerji kaynaklarının üretilmesi ya da yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirilmesi gerekmektedir. Enerji kaynaklarının yurtdışında üretilmesini sağlayacak sektörlerle destek verilmelidir.

Türkiye ekonomisinde cari açıklar ekonomik büyümenin sağlanmasında ve gelişim açısından ciddi bir sorun teşkil ettiğinden dolayı cari dengeye veya cari açıkların azaltılmasına yönelik alınacak olan bu önlem ve politikalar ile birlikte Türkiye ekonomisi hem ulusal hem de uluslararası platformda bugünün dünya ekonomilerinde yaşanan krizlere karşı daha sürdürülebilir ve istikrarlı büyüyen bir ekonomi haline gelecektir.

KAYNAKÇA

- Akçayır, Ö., & Albeni, M. (2016). Türkiye’de Kronikleşen Cari Açıkların Sürdürülebilirlik Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(3).
- Akgün, Evin, Krizi Anlamak (Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler Karşılaştırmalı Türkiye Örneği), Ekin Yayınevi, Bursa2015.
- Al, İbrahim. Uluslararası Parasal Sistemde Alternatif Arayışlar: Dünya Parasının Uygulanabilirliği, *Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 29, Nisan 2011, s. 131-142.
- Altın, A., Bozkurt, E., & Toktaş, Y. (2018). Küreselleşme ve Ekonomik büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Uygulama. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 639, 117-162.
- Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.
- Aras, O. N., Öztürk, M., & Erdoğan, E. (2012). Türkiye’nin Cari Açık Sorunu ve Soruna Çözüm Noktasında Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(1), 91-104.
- Atış, A. G., & Saygılı, F. (2014). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi. *Sosyoekonomi Sosyoekonomi*, 87.
- Babaoğlu, B. (2005). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği. *TC Merkez Bankası Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara*.
- Barak, D. (2013). *1980'den Sonra Türkiye'de Cari Açık Problemi ve Sürdürülebilirliği* (Master's Thesis, Niğde Üniversitesi).
- Barro, R. J. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficits. *Journal of Economic perspectives*, 3(2), 37-54.

- Başaran, A. (2019). İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri (1992-2000). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14(27), 229-260.
- Bektaş, V. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Bir Panel Veri Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 51-66.
- Bektaşoğlu, Y. (2013). Current Account Deficit Problems in Developing Countries: a Comparative Analysis.
- Benli, A. (2018). *Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Temel Belirleyicileri: 2001 Krizi Sonrası Dönemin Analizi* (Master's Thesis, Anadolu Üniversitesi).
- Boya, N. (2013). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Doğrusal Olmayan Bir Yaklaşım.
- Buyrukoğlu, A. (2015). Cari Açığın Sürdürülebilirliği ve Türkiye Örneği.
- Cihan, Yücel, Türkiye'de Cari İşlemler Açığı ve Bu Açığın Sürdürülebilirliği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- Çanakkıran, F. (2013). *Finansal Liberalizasyon ve Cari Açık: Türkiye Örneği* (Master's Thesis, Anadolu Üniversitesi).
- Çekim, E. (2009). Türkiye'de Cari Açık Sorunu.
- Çelik, T., & İlkay, S. Ç. (2016). Türkiye'de İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin 1989-2015 Dönemi İçin Test Edilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3).
- Çiftçi, N., & Eşmen, M. (2017). Türkiye'de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Alternatif Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 83-110.
- Çiğdem, Gülgün, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Cari Açık Sorunu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2016.

- Demir, M. (2013). Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5(9).
- Doğan, B. (2017). Ekonomik Küreselleşme ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 19-27.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri* (Master's Thesis, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi).
- Doğan, E., & Bayraç, H. (2014). Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 97-124.
- Ekşi, F. (2010). *Türkiye’de Cari Açık ve Finansmanı (1980-2009)* (Doctoral Dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Erbaykal, E. (2012). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(6), 81-88.
- Eren, M. V., & Çütçü, İ. (2018). Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1).
- Fieleke, N. S. (1999). What is The Balance of Payments? *Survey of Current Business*, 60-74.
- Göçer, İ. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1).
- Gujarati, Damodar N. (2009) Temel Ekonometri. Çev. Ümit Şenesen, Gülay G. Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güloğlu, Selçuk, Türkiye’nin Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

- Gündem, F. (2008). *Finansal Liberalizasyonun Ödemeler Bilançosu Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği* (Doctoral Dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Hüseyini, İbrahim, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi Türkiye Örneği: 1980-2010, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.
- İlhan, N. (2017). *Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği ve Büyüme ile İlişkisi* (Master's Thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kalaycı, C., & Artan, S. (2010). Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27).
- Karabulut, G., & Danişoğlu, A. Ç. (2006). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 47-63.
- Karagöl, V. (2016). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Politika Uygulamaları* (Master's Thesis, Anadolu Üniversitesi).
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 66-67.
- Karluk, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika, Beta Yayıncılık, İstanbul2013.
- Kaya, F. (2010). Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı, İstanbul*.
- Kaygusuz, Murat, Geçmişten Günümüze Finansal Krizler (1619-2014), Ekin Yayınevi, Bursa2014.
- Koç, S., & Bakırtaş, İ. (2016). Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Kointegrasyon Testlerinden Bulgular*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 252-277.

- Konak, Ali, Ticarete Dışa Bağımlılık ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: 1980-2010 Ekonomik Analizi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2012.
- Kutlu, H. A., & Demirci, N. S. (2011). Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (52), 121-136.
- Mann, C. L. (2002). Perspectives on The US Current Account Deficit and Sustainability. *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 131-152.
- Meltzer, A. H. (1991). US Policy in The Bretton Woods Era. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 73(3), 54-83.
- Mercan, M., & Göçer, İ. (2014). Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 27-44.
- Milesi-Ferretti, G. M., & Razin, A. (1996). Persistent Current Account Deficits: a Warning Signal? *International Journal of Finance & Economics*, 1(3), 161-181.
- Mütevellî, Dilek, 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Cari Açık Sorunu ve Sürdürülebilirliği, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2018.
- Nart, E. Ç. (2010). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Journal of Yasar University*, 17(5), 2874-2885.
- Olcar, A. (2013). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri* (Master's Thesis, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Oltulu, E. (2012). *Bütçe Açığı ve Cari Açık İlişkisi: 1980-2011 Türkiye Örneği* (Doctoral Dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ordu, Metin, Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008.

- Orhan, Ayhan, Kara Perşembe'den Mortgage Krizine, Umuttepe Yayınları, Kocaeli2013.
- Özgür, M. I. (2015). Cari İşlemler Açığı ve Sürdürülebilirlik: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 351-362.
- Özkan, N. Nazik, Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımların Ödemeler Bilançosuna Etkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (1973). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Polat, G. (2008). *Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama* (Doctoral Dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat "Teori, Politika ve Uygulama", Güzem Can Yayınları, İstanbul2015.
- Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir2009.
- Sezer, E. A. (2007). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Etkileri (1995-2005). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Sugözü, İ. H. (2009). Türkiye'de İç Borçlanma Ödenebilirliği ve Tahkimler (1990-2000). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(2), 69-83.
- Sugözü, İ. Halil, Son Borç Krizi ve Türkiye'nin Borçluluk Durumu Finansal Kriz Yazıları, Nobel Yayın, Ankara2010.
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 47-56.
- Şentürk, M. (2014). Türkiye'de Cari İşlemler Açığını Etkileyen Faktörlerin VAR Modelleri ile Analizi. *TC İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya*.

- Şimşek, M., & Kadılar, C. (2010). Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 115-140.
- Şişman, M. (2008). İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 65-80.
- Tarhan, F. Ç. (2014). *Cari İşlemler Açığı-Bütçe Açığı İlişkisi: 1950-2012 Dönemi Türkiye Uygulaması* (Master's Thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tarı, Recep, *Ekonometri*, ALFA Basım, İstanbul2002.
- Telatar, O. M., & Terzi, H. (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 119-134.
- Turan, Z., & Barak, D. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 70-80.
- Turguter, Yavuz, Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığı ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Uz, İ. (2015). *Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Kırılgan Beşli Örneği* (Doctoral Dissertation, Pamukkale Üniversitesi).
- Yanar, R., & Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 191-201.
- Yaşar, L. (2013). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Sivas*.
- Yeldan, E. (2016). Türkiye ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri.
- Yiğit, H. (2018). Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu: Nedenleri, Ekonomiye Etkileri ve Çözüm Önerileri.

<https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 12.01.2020)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (Erişim Tarihi: 20.10.2019)

http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sektor_rapor_2018.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2020)

<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (Erişim tarihi: 26.02.2019)

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>
(Erişim Tarihi: 19.10.2019)

<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (Erişim Tarihi: 27.06.2019)

<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> (Erişim Tarihi: 27.06.2019)

<https://studylibtr.com/doc/596074> (Erişim Tarihi: 26.05.2019)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı: Esra

Soyadı: OĞUZ

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Ergani / 23.09.1993

Tel: 05536619051

E-posta: esraoguz@windowslive.com

Yazışma Adresi:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
	Şırnak Üniversitesi Silopi MYO	08.06.2014
	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	01.07.2016
	Şırnak Üniversitesi	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev

YABANCI DİL

YAYINLAR